

Ruska revolucija i njezin utjecaj na hrvatske revolucionare i kultura sjećanja - slučaj Vladimira Čopića

Vukelić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:527522>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

Katarina Vukelić

**RUSKA REVOLUCIJA I NJEZIN UTJECAJ NA
HRVATSKE REVOLUCIONARE I KULTURU
SJEĆANJA – SLUČAJ VLADIMIRA ČOPIĆA
DIPLOMSKI RAD**

Mentor: prof.dr.sc.Vjeran Pavlaković

Rijeka, 15.rujna 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

Katarina Vukelić

**RUSKA REVOLUCIJA I NJEZIN UTJECAJ NA
HRVATSKE REVOLUCIONARE I KULTURU
SJEĆANJA – SLUČAJ VLADIMIRA ČOPIĆA
DIPLOMSKI RAD**

Rijeka, 15.rujna 2021.

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi analizom Ruskih revolucija u periodu od 1905. do 1917. godine, te njezinim utjecajem na područje današnje Hrvatske. Kako su marksističke socijalističke ideje utjecale na formiranje revolucionarnih umova i boljševizma, odnosno prve socijalističke radničke države, koja je nakon Oktobarske revolucije odjeknula svijetom. Kao uvodni dio fokusirati ću se na samu revoluciju i način na koji ona nastaje u primjeru Ruskih revolucija. Nakon čega ću analizirati utjecaj revolucije na područje današnje Hrvatske, na koji je način komunistička partija djelovala, te otpor Kraljevini SHS. Prikazati na koji način društveno-ekonomska nejednakost može stvoriti svojevrsni povijesni lom. Zadatak rada je prikazati moć revolucije i njezin utjecaj, odnosno kako je proletarijat jedini koji može sebe izbaviti iz eksploatacijske klasne pozicije. Drugi dio rada posvećen je Vladimiru Čopiću kao jednom od najistaknutijih revolucionarnih figura početka dvadesetog stoljeća pa sve do njegove smrti 1939. godine. Naglasiti ću problematiku kulture sjećanja, odnosno percipiranja povijesti i načina sjećanja. Zašto se postavljaju spomenici, te iz kojeg razloga se ruše, te kako heroj jednog režima postaje žrtva drugog.

Ključne riječi: revolucija, Rusija, boljševizam, Vladimir Čopić, komunizam, kultura sjećanja, zeleni kadar

SUMMARY

This paper deals with the analysis of the Russian revolutions in the period from 1905 to 1917, and its influence on the territory of today's Croatia. How did Marxist socialist ideas influence the formation of revolutionary minds and Bolshevism, that is, the first socialist workers' state, which resonated with the world after the October Revolution. As an introductory part, I will focus on the revolution itself and the way in which it is created in the example of the Russian revolutions. After that, I will analyze the impact of the revolution on the territory of today's Croatia, the way in which the Communist Party operated, and the resistance to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. To show how socio-economic inequality can create a kind of historical rift. The task of the paper is to show the power of the revolution and its influence, that is, how the proletariat is the only one that can free itself from the exploitative class position. The second part of the work is dedicated to Vladimir Čopić as one of the most prominent revolutionary figures of the early twentieth century until his death in 1939. I will emphasize the issue of the culture of memory, ie the perception of history and the way of memory. Why are monuments created, and what's the reason for their demolition, as well as how the hero of one regime can become a victim of another.

Keywords: revolution, Russia, Bolshevism, Vladimir Čopić, communism, culture of memory, green cadre

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ŠTO JE REVOLUCIJA I KAKO NASTAJE.....	5
3. RUSKA REVOLUCIJA.....	8
3.1. Uzrok.....	8
3.2. Februarska i Oktobarska revolucija.....	10
3.3. Ishod.....	11
4. SITUACIJA NA TERITORIJU HRVATSKE	13
4.1. Problematika nacionalizma	15
4.2. Stjepan Radić i Hrvatsko pitanje	16
5. JUGOSLAVENI U RUSIJI.....	19
6. POVRATAK JUGOSLAVENA	22
6.1. Kraj Prvog svjetskog rata	24
7. ZELENI KADER	26
7.1. Afera Diamantstein.....	29
8. VLADIMIR ČOPIĆ	31
8.1. Odlazak u Rusiju	32
8.2. Povratak u Hrvatsku	34
Nakon bijega iz Kraljevine SHS.....	38
8.3. Povratak u Moskvu i njegova smrt.....	39
9. KULTURA SJEĆANJA.....	40
9.1. Sjećanje na Oktobarsku revoluciju i Vladimira Čopića	42
9.2. O Čopiću sa prof. Blaženkom Ljubović i Stefanom Gužvicom	44
10. ZAKLJUČAK	46
11. LITERATURA.....	50
12. PRILOZI.....	56

1. UVOD

Revolucija povijesno gledajući zauzima mjesto nužnog prevrata u određenom historijskom trenutku. Ona označava socio-političko djelovanje vođeno ideološkim uvjerenjima sa ciljem promjene vladajućeg režima. Njena značajnost ne leži samo u promjeni vladajuće politike, već i u utjecaju koji projicira na ostale zemlje, pružajući im primjer nadmoći ujedinjene mase. Revolucija predstavlja klasnu borbu, te kao takva simbolizira mogućnost utemeljena novih ideala i politika koje bi omogućile obespravljenoj klasi formiranje ravnopravne vladavine. Svakidašnjica oblikovana socijalnom nejednakošću i klasnim razlikama, potlačući već obespravljenu proletersku masu predodređena je da doživi slom. Ugnjetavanjem već izrabljene mase, vladajuća klasa samoinicijativno postavlja sebe u poziciju privremene moći iz koje neizbježno proizlazi kolaps. U takvom okruženju revolucije nisu samo poželjne, već postaju nužne.

Ono što je pridonijelo revolucionarnoj misli su filozofske teorije i koncepti koji su oblikovali građanske ustanke. Marksizam kao filozofska, ekonomska, sociološka i politička teorija bila je najzastupljenija podloga za građansku revolucionarnu misao. U marksističkoj teoriji revolucija označava socijalnu revoluciju, odnosno promijenjenu društvene formacije koja se temelji na izmijenjenoj bazi, te nadgradnji, to jest, društvenoj, ekonomskoj i političkoj strukturi. Svaka sociološko-ekonomska formacija označena je određenom načinom proizvodnje ovisno o povijesnom periodu u kojem se nalaze (Marx, Engels, 2010). Ukoliko relacija između produkcije u društvu i načina proizvodnje u danom povijesnom periodu dogovorno supostoji, sociološko-ekonomska formacija će funkcionirati normalno. Ono što narušava određenu formaciju je interesna društvena skupina, odnosno klasa, sa ciljem osiguravanja privilegija. Ključna je ravnopravna raspodjela bogatstva i proizvodnih sredstava kako bi društvo u određenom povijesnom trenutku moglo mirno supostojati. Narušavajući balans interesna klasa stvara krah u sociološko-ekonomskoj formaciji, prisiljavajući je na odgovor, što u radikalnom ishodu dovodi do revolucije.

Važnost revolucije i njezin utjecaj jasno je vidljiv kroz povijest u primjeru Francuske revolucije ili pak one na koju ću se fokusirati u ovom radu, a to su Ruske revolucije. One su savršen primjer kako krah sociološko-ekonomske formacije može iznjedruti ustanak potlačene mase, te na taj način pružiti primjer zemljama koje jednako tako egzistiraju u neravnopravnim uvjetima. No, razlika između Ruskih revolucija i ostalih je u tome što je Ruska revolucija prva

koja je završila uspostavljanjem države koja se uspjela održati. Odnosno nisu samo srušile vladajući režim, već su otišle korak dalje, te ga zamijenile i uspješno uspostavile novu državu.

Na revoluciju možemo gledati kao na razvitak društva. Svijest o položaju klase unutar društvene formacije koja jedino može izaći iz nepovoljne situacije ukoliko sama shvati i reagira. Ona nije evolucija jer bi to podrazumijevalo postupan prirodan razvoj kroz kvantitativne promjene, a ne nasilni skok ili prekid. No, revolucija ne mora nužno biti nasilan prekid, ona može biti i pasivna. Pasivna revolucija označava revoluciju koja se može odvijati bez obzira na to jesu li njeni akteri svjesni svoje historijske uloge i klasne borbe¹(Gramsci, 1992). Za ostvarivanje revolucije bilo pasivne ili nasilne potrebni su određeni uvjeti u danom povijesnom periodu koji joj omogućavaju mogućnost realizacije. Odnosno, revolucija ovisi o povijesnom trenutku i socijalno-ekonomskoj formaciji određenog perioda. Karl Marx vidi revoluciju kao nužnost, odnosno kao jedini odgovor na problematiku neravnopravnosti koja idealno završava socijalizmom (Marx, Engels, 2010).

Neovisno radilo se o pasivnoj ili nasilnoj revoluciji, naglasak je na njezinu utjecaju na zemlju u kojoj se nalazi, jednako kao i narode diljem svijeta koji ohrabreni snagom revolucije odlučuju inicirati borbu u svojoj zemlji. Upravo je to cilj ovog rada, prikazati važnost Ruskih revolucija i njezin utjecaj na jugoslavenske zemlje, s naglaskom na Hrvatsku, jednako kao prikazati u primjeru Vladimira Čopića – „Senjka“ kako je svaki „heroj“ jednog režima, žrtva drugog. Čopić je jedna od prvih istaknutih figura revolucionarizma koja je iznjedrila početkom 20. stoljeća. Zahvaljujući njegovim revolucionarnim idejama i organizacijskim pothvatima na području jugoslavenskih zemalja, uspješno su ispunjeni brojni ciljevi komunističke partije. Njegov revolucionarni duh utemeljio je za vrijeme boravka u carskoj Rusiji, odnosno svjedočio je samom činu otpora, što ga je nagnalo da i sam postane dio boljševičkog komunističkog propagiranja. Povratkom u Kraljevinu SHS započinje cilj revolucionarne borbe, te postaje istaknutim članom KPJ. Za vrijeme njegova djelovanja, ali i nakon njegove smrti postavljena su spomen obilježja njemu u čast u rodnom mu gradu Senju.

Ruska revolucija imala je ključnu ulogu u formiranju revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj, začela je ideju radničke socijalističke borbe, zahvaljujući kojoj su formirani temelji za kasniju uspostavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Iako je SFRJ formirana 1945. njezini začetci vezani su uz revolucionarne pokrete otpora nakon 1917.

¹ Gramsci je taj naziv pasivne revolucije upotrijebio da opiše ujedinjenje Italije u 19.st poznatije kao Risorgimento. U Italiji Moderati su imali hegemonijsku vlast i prije nego što su službeno pobijedili , odnosno upravljali su suprotnim strankama, grupama, odnosno intelektualcima drugih društvenih grupa.

godine. Probuđen je revolucionarni duh koji se oblikovao gotovo trideset godina, kako bi se u podobnom trenutku osnovala radnička država. Kultura sjećanja mijenja se sukladno promjeni vladajućih politika. Jednako tako za uspostavu SFRJ kultura sjećanja označavala je bitnu stavku. Kako bi se legitimirala novo uspostavljena vlast, budili su se radničko socijalistički motivi, parole, obilježavale su se komemoracije, jednako kao i junaci. Obilježja prethodnog imperijalističkog političkog uređenja su se sukladno tomu negirala, brisala i rekonstruirala. Ovisno o kontekstu društva, politika, jednako kao i vremenskog okvira, formira se naše iskustvo, sukladno tomu i sjećanje. Nakon 90-ih godina uspostavom Republike Hrvatske Ruske revolucije i socijalistička ideologija gube svoj značaj, odnosno značenje je rekonstruirano. Sam odnos Hrvatske spram današnje Rusije se izmijenio, Hrvatska se okreće kapitalističkom Zapadu kao vodećoj svjetskoj ekonomskoj velesili, okrećući leđa Rusiji. Kapitalizam zamjenjuje komunizam, mijenja se način proizvodnje i distribucije dobara. Revolucija postaje proizvod kapitalizma, odnosno više ne predstavlja korjenitu promjenu socio-ekonomskog poretka, već označava koncept konzumerizma koji se koristi kako bi se distribuirao određeni proizvod na tržište, s ciljem ostvarivanja zarade. Revolucionari i socijalističke revolucionarne ideje rekonstruirane su i zamijenjene novim simbolima.

Ćopić zajedno sa revolucionarima svoga vremena obrisan je iz kulture sjećanja, a postavljena spomen obilježja u njegovu rodnu gradu su skinuta. Što je dovelo do kolektivnog zaborava nekad istaknute ličnosti. S obzirom da dijelimo rodni grad, zanimljivo je kako se njegovo ime uopće ne spominje. Jedini trag njegova postojanja je *Ulica Vladimira Ćopića*, no taj se naziv rutinski izgovara. Za njegovo postojanje prvi sam put saznala u sklopu projekta Španjolski građanski rat, kad je njegovo ime bilo svrstano uz najviši čin jugoslavenskog dragovoljca u antifašističkom pokretu. Sa željom da mu posvetim više nego zasluženu pozornost odlučila sam ga ponovno oživjeti i svrstati u ovaj diplomski rad. Smatram da je na društvu, pa tako i na meni, obveza prenošenja kulture pamćenja i sjećanja, ne bi li povijesni događaji ili ličnosti ostale reprezentirane u današnjici. Od iznimne je važnosti ispravno kulturno sjećanje i pamćenje, ono formira društvo i društvenu svijest spram povijesnih činjenica. U odnosu sa povijesnim činjenicama formira se sadašnjost, ali i budućnost, što kulturu sjećanja čini sastavnim djelom društva, čija je obveza reprezentacija prošlosti.

Za razumijevanje društva potrebno je poznavanje povijesti, ali i povijesnog konteksta kako bi na pravilan način iščitali važnost određenog trenutka. Revolucija je bila nužan ishod za oslobođenje radničke klase, odnosno, jedini izlaz proletarijata iz ralja kapitalizma. Ovdje se ne radi samo o proletarijatu određene zemlje, već o socijalističkom internacionalnom pokretu

zemalja svijeta. Zahvaljujući ruskim revolucijama, s naglaskom na Oktobarsku revoluciju, postavljeni su temelji za stvaranje radničke republike i na području današnje Hrvatske. Od iznimne je važnosti ispravno konstruiranje kulture sjećanja ne bi li povijesni događaji i личности ostale zabilježene sukladno danom povijesnom trenutku. Kultura sjećanja namijenjena je da educira, te jednako tako usmjeri daljnji razvoj društva.

2. ŠTO JE REVOLUCIJA I KAKO NASTAJE

Najjednostavnije, revolucija može biti opisana kao akt u kojem je politički režim države ili sama država nasilno svrgnuta s vlasti na nezakonit ili protuustavan način (Goodwin, 2001). No, revolucija nije samo to. Ona je korjenita primjena ili preobražaj određenog stanja. Ono po čemu se razlikuje su različiti povijesni trenutci, akteri, pokretači događanja, te koji su se ciljevi željeti njome postići. Kako bi se razumjela revolucija, odnosno njezin nastanak i uzrok, potrebno ju je staviti unutar određenog političkog, društvenog i kulturnog konteksta. Ono što svaka revolucija ima za cilj je promjena trenutnog stanja, te želji za boljom budućnošću. Revolucionari žele izmijeniti društvenu strukturu, radi promjena struktura vlasti kako bi osigurali ravnopravno društveno-ekonomsko uređenje.

Kada je riječ o socijalnim revolucijama Theda Skocpol ih definira kao pobune nastale odozdo prema gore, koje označavaju temeljne transformacije društva i klasnih struktura (Skocpol, 1979). Odnosno socijalna revolucija je uvijek proizvod klasne borbe. Označava pokret klasno određene grupe ljudi s ciljem korjenite transformacije postojeće socio-ekonomske strukture. Gizachew Tiruneh dijeli revoluciju na Istočnu i Zapadnu. Zapadni tip revolucije pojavljuje se u tradicionalnim monarhijama, a označava ga pad tradicionalne države, nakon koje slijedi društvena mobilizacija, te institucionalizacija. Dok se Istočni tip pojavljuje modernim patrimonijalnim državama, a društvena mobilizacija prethodi padu države, a institucionalizacija novog režima dolazi kasnije (Tiruneh, 2014). Rusku revoluciju sukladno njenom razvitku možemo smjestiti u Zapadni tip revolucije. Jednako tako Tiruneh uvodi podjelu revolucije na političku i socijalnu/društvenu. Socijalna revolucija označava narodni pokret čiji je cilj radikalna promjena političke i socioekonomske situacije u društvu. Unutar sebe revolucije uvijek sadrže radikalnu i brzu promjenu postojećih uređenja, a Ruske revolucije spadaju pod njih.

Većina autora slažu se u definiranju revolucije kao nagle promjene sustava ili političke vlasti. Po James DeFronzu postoji nekoliko faktora koji određuju smjer i tijek određenog revolucionarnog pothvata, koji utječu na ishod same revolucije. Navodi pet faktora određivanja revolucionarnog procesa, a iznosi ih u svojoj knjizi *Revolutions and Revolutionary Movements* (DeFonzo, 2007). Prva bi bila masovna frustracija seljačkog ili urbanog stanovništva, koja rezultira prosvjedima ili pobunama. Zatim pojavljivanje političkih pokreta iniciranih od strane visokoobrazovanih ili bogatih, sa ciljem promjene postojećih

politika. Treće je kreiranje snažnih motiva pod kojima će se ujediniti masa kako bi ostvarili zajednički cilj. Nakon kojeg slijedi politička kriza uzrokovana prosvjedima revolucionara, koja paralizira državne administrativne aktivnosti. Te na kraju dolazi svjetski kontekst, odnosno odnos ostalih zemalja svijeta spram revolucionarnih događanja, njihovo prihvaćanje ili intervencija. Prvih četiri od navedenih pet faktora odnose se na razdoblje prije i u toku samih revolucionarnih zbivanja, dok zadnji peti faktor se veže u period nakon samog revolucionarnog čina, odnosno, promjene. Iako sama podjela na ove faktore može poslužiti za pokušaj razdvojenog shvaćanja svake etape procesa revolucije. No, u poimanju Ruskih revolucija navedeni faktori se ne mogu primijeniti. To jest, treći faktor zahtjeva kreiranje zajedničkih motiva revolucije, kako bi se uspostavilo usmjerenje mase u ostvarenju ciljeva. U slučaju Rusije, motiv se ne kreira, on već postoji u vidu problematike klasne nejednakosti. Ruska revolucija prije svega jest klasna revolucija, te se na nju ne može primijeniti treći faktor, jednako kao niti zadnji peti faktor ove podjele. Formiranju socijalističke države protivile su se različite strane bilo druge kapitalističke zemlje ili pak sama imperijalna Rusija. Iako je za razumijevanje revolucije potrebno ju razdvojiti na dijelove, ova podjela nije dostatna u vidu klasne revolucije.

Kada govorimo o klasnoj revoluciji neminovno je navođenje već spomenutog Marxa. On klasnu revoluciju definira kao široki klasni pokret koji nastaje iz objektivnih kontradikcija unutar društva, a ne kao izolirane epizode političkih promjena ili pak nasilja (Marx, Engels, 2010). U modernom društvu glavni neprijatelj radnika je kapitalizam. Kapital postoji zahvaljujući eksploataciji u kojima su ljudi sredstva za njegov rast i razvoj. Odnosno nusproizvod kapitala da sredstva za proizvodnju upravljaju radnikom. Unutar kapitalističke proizvodnje radnici su podređeni kapitalistima i otuđeni od svog rada. Nusproizvod ovakvog načina reprodukcije sredstava jest klasna borba. Eksploatatorski režim potiče radnika da reagira. Odnosno Marx smatra radnika revolucionarnim subjektom, jer on ima sposobnost da sam sebe transformira za borbu protiv kapitalizma. Odnosno, kako bi subjekt shvatio svoj položaj u društvenoj formaciji, potrebno je da razvije svijest o sebi kao potlačenoj društvenoj klasi. Klasa je određena njezinim mjestom u proizvodnom ciklusu. Razvijanjem svijesti subjekt, u ovom slučaju radnik počinje biti svjestan sebe kao autonomne društvene klase koja shvaća da je zajednička pozicija radnika u društvu uzrokovana čitavim kapitalističkim sustavom. Nakon čega radnici počinju shvaćati kako imaju zajedničke ciljeve uzrokovane klasnim položajem. Na temelju historijskog materijalizma možemo vidjeti kako je klasni sukob dio svakog odnosna proizvodnje ovisno o povijesnom periodu, kao što su feudalizam ili

prije njega robovlasništvo. Kao izlaz iz ove problematike počinje se rađati ideja korjenite revolucionarne promjene ekonomske, društvene i političke strukture. Marksistička teorija zahtjeva da radnička klasa samostalno dođe do realizacije ideje revolucije. Odnosno revolucija predstavlja kolektivnu klasnu akciju, u ovom slučaju proletarijata, koja za cilj ima promjenu socio-ekonomskog poretka. Kada se govori o proletarijatu, ne odnosi se samo na određenu zemlju, već na sve zemlje koje egzistiraju u klasnoj nejednakosti i eksploataciji. Proletarijat predstavlja veliku opasnost za vladajuće predstavnike, jer oni imaju mogućnost da korjenito promjene postojeći poredak. Stoga Marx u *Komunističkom manifestu* iznosi sljedeće „Neka vladajuće klase drhte pred komunističkom revolucijom. U njoj proleteru nemaju izgubiti ništa osim svojih okova. A imaju dobiti čitav svijet. Proleteru svih zemalja, ujedinite se!“ (Marx, Engels, 2010:595).

3. RUSKA REVOLUCIJA

3.1. Uzrok

Tradicija Ruskih revolucija započinje 1825. godine ustankom nekoliko tisuća vojnika protiv imenovanja Ruskog cara Nikolaja I. u Sankt Peterburgu (Ulam, 1965). Svoju tradiciju obilježili su revolucijama početkom 20. stoljeća. Oktobarska revolucija pokrenula je lavinu reakcija diljem Europe. Revolucionarni duh utemeljen i iskovan događajima u novonastaloj Sovjetskoj Rusiji pod utjecajima Lenjinove marksističke teorije odjeknuo je poput iskre, paleći ideje potlačenih, radničkih masa, koje već niz godina vode borbe protiv vladajuće opresije. No, revolucija nije nastala preko noći, odnosno ona je produkt dugogodišnjih liberalnih pokreta. Kako bi otkrili uzrok revolucije potrebno ju je postaviti u određeni politički, društveni i povijesni kontekst. Rusko Carstvo bilo je jedno od najvećih carstva na svijetu, a postojalo je od 1721. godine, na čelu sa dinastijom Romanov. Car Nikolaj II. Alexandrovich Romanov bio je na vlasti od 1894. godine, te je vladao autokratski, oslanjajući se na birokratski aparat, crkvu, vojsku, jednako kao i svoje plemstvo, formirajući apsolutnu monarhiju. Car nije dozvoljavao političku participaciju, kako aristokraciji, tako niti ostaloj većini ruskog naroda, koju nisu sačinjavali samo Ruski narod, već i neruski narodi, odnosno manjine koje su činile čak 56% stanovništva (Ukrajinci, Poljaci, Turci, Finci, Estonci i ostali) (Luetić, 2012:451). Odnosno, najveći dio ruskog stanovništva jest činilo seljaštvo, no to nije utjecalo na vladavinu Nikolaja II. Car je uživao apsolutističku vladavinu, te samostalno donosio odluke koje su dovele do raspada Ruskog Carstva. Smatran je neprikladnim carem, slabićem, nesvjesnim svoga okruženja. Neil Faulkner koji opisuje Nikolaja II. u svojoj knjizi *Povijest Oktobarske revolucije* navodi kako je car paraliziran vlastitom glupošću, pun praznovjerja nesvjestan da se revolucija kuje ispred njegovih očiju (Faulkner, 2017).

Rusija je od 1904. godine vodila teritorijalni rat sa Japanskim carstvom na području Port-Arthura, što je dovelo do velikih broja žrtava i gubitaka. U Rusiju je pristizao sve veći broj migranta i novih politika, a gubitak Port-Arthura bio je samo još jedan udarac na vladavinu cara Nikolaja II. Prvi veliki korak koji dovodi do početaka revolucije započinje masovnim prosvjedima u siječnju 1905. godine, koji su nastali pobunama radnika u tvornicama uzrokovani lošim uvjetima rada. Pobunjene mase krenule su prema carskoj rezidenciji, gdje su bili dočekani vojskom, koja ih je zaustavila oružanom paljbom, te kasnije

je taj dan nazvan „krvava nedjelja“ (Bagić, 2011:23). Prosvjed u siječnju 1905. godine rezultat su političke opresije radnika, vođena idejom cara Nikolaja II. za modernizaciju i industrijalizaciju radnika, izrabljujući ih i otuđujući od rada. Radnici su potpisali peticiju na čelu sa Gregorijem Gaponom, zahtijevajući od cara kraće radne dane i proširenje socijalne skrbi, no car je odbio taj zahtjev, te su radnici izašli na ulice. Iako je prosvjed vodila nenaoružana radnička masa, zaustavila ih je ruska vojska s otvorenom paljbom. „Krvava nedjelja“ obilježena je smrću stotina civila, masakr je dislocirao carsku državu, te doveo do oduzimanja titule „Oca naroda“ Nikolaju II. (Anisin, 2014). Ogorčenost i bijes ruskog naroda opravdano je eskaliralo. Ovaj period krize omogućio je političkim pokretima nadmetanje u osvajanju masa kako bi se svrgnula carska vlast. Radničke skupine javno su prosvjedovale i demonstrirale štrajkove kroz čitavu godinu, te je sukladno tomu u listopadu iste godine donesen Carski manifest poznatiji kao Oktobarski manifest kojim je uvedeno ustavno stanje u zemlji, na temelju koje je osnovana Duma² (Luetić, 2012). Iako je ova revolucija donijela neke promjene, kao što je Duma, zbog brojnih propusta u organizaciji i ovlastima, veća promjena nije napravljena, što je učvrstilo želju radnika i seljaka za promjenom.

Izgubljeni rat sa Japanskim carstvom i brojni štrajkovi ekonomski su iscrpili Rusiju. Srpanjska kriza 1914. godine uzrokovana atentatom austro-ugarskog cara Franje Ferdinanda, jednako kao i pad ekonomije, natjerala je Rusiju da se priključi Prvom svjetskom ratu³. Osiromašena ekonomija imperijalističke Rusije nije bila u stanju poduprijeti svoju vojsku, koja slabo opremljena i neorganizirana putuje na frontove. U usporedbi sa ostalim zemljama koje su ratovale Rusija je bila gospodarski nerazvijena, te je rat dodatno opteretio već krhak sustav. Odnosno, u Prvi svjetski rat je ušla s već nepovoljnom ekonomskom situacijom, a zbog nedostatnog broja vojnika kako se ne bi povukla sa bojišta mobilizirala je radnike i seljake. Što je naravno dodatno iscrpilo Rusiju te narušilo već nepovoljnu situaciju, ostavljajući polja i tvornice praznima. Namjernice namijenjene za opskrbu gradova prevozile su se vojnicima na bojišnice, stoga je vladala opća glad. S obzirom da više gotovo nije tko imao obrađivati zemlju, niti raditi u tvornicama, zajedno sa brojnim teretima rata rezultiralo je u konačnici padom Carske Rusije. Gubitci u ratovima su rezultirali masovnim siromaštvom, neimaštinom, gladi i nezadovoljstvom, želja za revolucijom postajala je sve jača. Među redovima vojnika budila se ideja antiratna politike. U Rusiji se budio revolucionarni duh, a

² Državna дума je bila dio zakonodavnog tijela u Carskoj Rusiji nakon 1905. godine sve do prestanka njenog postojanja 1917. godine. Ono je označavala narodno predstavništvo koje je zakonski djelovalo zajedno sa Državnim savjetom, međutim car je i dalje imao sve bitne ovlasti koje su ograničavale Dumu. [Hrvatska enciklopedija, web izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16567>]

³ Rusko carstvo je bilo saveznik Srbiji, te je mobilizirala svoju vojsku na bojišta kako bi podržala srpske trupe.

nestabilno političko stanje iznjedrilo je učestalije štrajkove i pokušaje radnika da se način vođenja vlasti u zemlji promjeni.

3.2. Februarska i Oktobarska revolucija

Početak 1917. godine sve veće naznake ustanka su izlazile na vidjelo, međutim car Nikolaj II. nije tim događajima pridavao veliku važnost vjerujući u snagu monarhije⁴. Potreba za revolucijom postojala je i prije ulaska Rusije u rat. Februarska revolucija proizašla je iz predratne i gospodarske nestabilnosti, zaostalosti infrastrukture i tehnologije, stalnim vojnim porazima i društvenim podjelama. Nikolaj II. nije mogao održati kontrolu nad novonastalom situacijom, njegov utjecaj sve je više slabio. Početak revolucije označava štrajk u Putilovoj tvornici oružja⁵, car je shvatio ozbiljnost situacije tek kada je vojska stala na stranu prosvjednika. Sljedećih nekoliko dana budili su se ustanci po tvornicama i radnici su zahtijevali svoja prava i abdiciranje monarha. Kroz tjedan dana koliko je trajala revolucija, broj učesnika se iz dana u dan povećavao, došlo je do spajanja dvije skupine prosvjednika, suučesnika već navedenog štrajka u Putilovoj tvornici i žena radnica koje su obilježavale Međunarodni dan žena (Ulam, 1965). Pod prisilom novonastale situacije monarhija je srušena, te je organizirana privremena vlada, vođena reformistima i liberalima (Cravetto, 2008:48). Članovi ruske Dume su organizirali privremenu vladu, a car je abdicirao. Padale su carske institucije, a car Nikolaj II. skupa sa svojom obitelji stavljen u pritvor. Novouspostavljena privremena vlada imala je rivala u borbi za vlast – sovjete. Oni su se sastojali od vojnika, radnika i radikalnih intelektualaca, bili su predstavnici nižih klasa. No, i Duma i sovjeti imali neočekivanog rivala, a to su boljševici na čelu sa Vladimirom Lenjinom i radikalnim revolucionarnim marksističkim teorijama, s ciljem revolucije kao nužan prelom date političke uređenosti kako bi se uspostavila vladavina naroda. Lenjin je želio pad Privremene vlade, te utemeljenje socijalističkog poretka, tvrdeći kako je socijalistička revolucija neizbježna (Cravetto, 2008:172). Zbog neefikasnosti Privremene vlade i brojnih propusta na polju ekonomije i društva, jednako kao i ostanka Rusije u ratu, boljševici su odlučili brzo reagirati.

⁴ Bitno je naglasiti kako je padu carske obitelji, odnosno samog carstva pridonio Grigori Jefimovic Rasputin jer poznat kao samoproглаšeni svetac i prorok, koji je imao veliki utjecaj na rusku carsku obitelj, najviše na suprugu cara Alexandru, jer je tvrdio kako može izliječiti nasljednika krune Alexeja od hemofilije. Rusi zamjeraju carskoj obitelji zbog toga što su pali pod njegov utjecaj i samim time osudili carstvo na propast.

⁵ Ovisno o izvoru radi se o 22. veljače po gregorijanskom ili po julijanskom kalendaru 23. veljače

Broj simpatizera boljševika rastao je iz dana u dan. Razlog iz kojeg su radnici i seljaci podupirali boljševike leži u njihovoj ideji raspodjele vlasništva zemlje seljacima, pravo na samoodređenje, izlazak iz Prvog svjetskog rata, centralno gospodarsko planiranje i radnička kontrola nad organizacijom u tvornicama. Postupak širenja socijalizma i uspostava socijalističkog poretka bio je glavni zadatak. Lenjin objedinjuje boljševike, te ih sprema za napad.

U listopadu 1917. godine, došlo je službenog početka Oktobarske revolucije u Petrogradu⁶, pucnjevima s krstarice Aurora na Zimski dvorac, koji je bio sjedište Privremene vlade na čelu sa Aleksandrom Kerenskijem. Otpora gotovo i da nije bilo, dvorac je osvojen do kraja dana. Okupiranjem ključnih institucija u gradu, te provalom u sjedište Privremene vlade boljševici su preuzeli vlast, te nakon toga preuzeli kontrolu nad svim većim gradovima. Preuzimanjem vlasti boljševici su proglasili sovjetsku vladavinu, te je Lenjin postao vođa prve komunističke republike na svijetu. Upravo je stvaranje prve komunističke države bio primarni cilj, utemeljenje republike sa diktaturom radnika. Političko uređenje države u kojem su klasne privilegije irelevantne. Oduzimanje države autokratskom caru, stavljajući je u ruke narodu. Može se raspravljati opravdava li cilj sredstvo, odnosno je li Lenjinova interpretacija marksizma korumpirala teorijsku misao, ali ono što je postignuto je razvoj komunizma u Rusiji, Europi, jednako kao i u Svijetu. Oktobar je dao nadu potlačenim radničkim narodima cijeloga svijeta. Lenjin je ostvario stalno ponavljajuću jedanaestu tezu o Feuerbachu⁷, promijenio je svijet. Komunizam je sa Lenjinom doživio svoju ponovnu afirmaciju, te dobiva novo značenje – revolucionarne struje radničkog pokreta (Caratan, 2018).

3.3.Ishod

Nakon Oktobarske revolucije na Drugom Sveruskom kongresu sovjeta započelo je zasjedanje radi pada Privremene vlade, te je donesen „Dekret o miru“ i organiziran privremena vlada Sovnarkom (Sovijet narodnih komesara)⁸. Cilj dekreta bio je provođenje demokratskih i mirovnih pregovora između zaraćenih naroda bez aneksija (Ulam, 1965).

⁶ Ovisno o izvoru radi se o 07. studenog po gregorijanskom ili po julijanskom kalendaru 24. listopada

⁷ „Filozofi su svijet samo različito interpretirali, radi se o tome da ga se izmijeni“ (Engels, Marx, 1947)

⁸U početku je članstvo uključivalo Lenjina (predsjedavajućeg), jedanaest načelnika odjela (komesara) i troje članova odbora zaduženih za vojne i pomorske poslove (Web izvor: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sovnarkom>)

Zahvaljujući Sovnarkom donesena je „Deklaracija prava naroda Rusije“ koje je omogućilo pravo na samoodređenje, jednakost i suverenitet naroda Rusije, zabranjeno je diskriminiranje na nacionalnoj osnovi, te sve etničke manjine koje žive na području Rusije dobile su jednaka prava⁹. Na temelju odluka održane sjednice Revolucija je u isto vrijeme stvorila način suočavanja s problemom, jednako kao i njeno rješenje. Cilj je bio napraviti korjenitu promjenu, odnosno stvoriti državu radnika i seljaka, socijalističku državu, koja će probuditi svijest ne samo cijele Rusije, već i Europe, ali i svijeta, kako bi svi zajedno stali u redove boraca za vlastito oslobođenje. Cilj je ostvaren i formirana je prva na svijetu komunistička republika, Ruska Sovjetska Federativna Socijalistička Republika. Ideja Oktobra postaje cilj radničkih masa naroda Europe, ona je revolucija za oslobađanje svih naroda, svog svijeta, ona predstavlja revoluciju kao novu eru započetu u svijetu nakon 1917. godine. Ideja revolucionara nije bila isključivo želja za rušenjem političkog i društvenog režima, već i provedbom kompletne korjenite izmjene društvene strukture. Marx i Engels definirali su komuniste kao najnapredniji i najodlučniji odjel stranaka komunističke klase u svakoj zemlji, označivši ga kao onaj odjeljak koji kao kotač gura naprijed sve ostale (Marx, Engels, 2010). Opravo je ta koncepcija bila temelj Lenjinove misli. Važno je naglasiti ulogu radnika i seljaka, u cjelokupnom procesu postizanja revolucije. Bez njih, odnosno bez proletarijata, revolucija ne bi bila moguća. Proletarijat svojom revolucionarnom teorijom i ideologijom, koja se izražava u zahtjevu za socijalnom revolucijom, izražava povijesne domete. Utjecaj revolucije se ponajviše osjetio u borbi za stvaranje Mađarske Sovjetske Republike, revolucionarnih prevrtanja u Njemačkoj, te na području jugoslavenskih zemalja. Europu je obuzeo strah, ali i uzbuđenje od novih komunističkih revolucija.

⁹ Declaration of Rights of the People of Russia (Web izvor: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sovnarkom>)

4. SITUACIJA NA TERITORIJU HRVATSKE

Od samog osnutka Austro-Ugarske monarhije 1867. godine, jugoslavenske zemlje, među kojima je i Hrvatska, postavljene su u nepovoljan položaj spram Habsburške dinastije. Novonastala dualna monarhija stvorena je kao politički savez jednakopravnih državnih zajednica Austrije i Mađarske, sa zajedničkim vanjskim poslovima, vanjskom trgovinom i vojskom, te je Habsburški car postao državnim poglavarom ustavne monarhije. Monarhija je utemeljena nagodbom pod uvjetom političke jednakosti i ravnopravnosti, isključivo Austrije i Mađarske, izostavljajući ostale zemlje članice unije. Što je neizbježno izazvalo val nezadovoljstva jugoslavenskih naroda, Slovenaca, Hrvata i Poljaka. S obzirom da su jugoslavenske zemlje kulturno, socijalno i ekonomsko zapostavljene, rasle su tenzije spram carske dinastije. Budući da slaveni nisu dobili samostalnu upravu, supostojali su kao polukolonijalni narod nad kojim se vršila germanizacija. Ustrojena politika stavila je u drugi plan upravljanje jugoslavenskih naroda. Ono što je karakteriziralo nepovoljno socijalno ekonomsko stanje, jednako kao i političko stanje na prostorima jugoslavenskih zemalja, jest izrazito niski nivo proizvodnih snaga, buržoasko-polufeudalni proizvodni odnosi, a kasnije ratne neprilike i njegove posljedice. Jugoslavenske zemlje pod monarhijom Austro-Ugarske, većinom su bile agrarne, odnosno ekonomsku osnovu zemlje činila je poljoprivreda, koja je bila već narušena lošim upravljanjem monarhije, što je usporavalo daljnji ekonomski razvoj.

Najveći uzrok agrarne problematike leži u neravnomjernoj podjeli zemlje i šuma. Odnosno sukladno monarhijskom monopolu većina vlasništva nalazila se u rukama buržoazije (najčešće se radilo o Nijemcima i Mađarima), vlastelina, jednako kao i crkve. Neizbježno, nezadovoljstvo neravnopravnom raspodjelom zemljišta, prava i mogućnosti, dovodi do protesta, odnosno masovnih iseljavanja Hrvata, ali i ostalih jugoslavena. Unutar Austro-Ugarske monarhije, Hrvatska je bila jedna od gospodarski najzaostalijih zemalja (Đukić, Pavelić, Šaur, 2015). Ono što su jugoslavenski narodi potraživali je odvajanje od Dualnog imperija. Sve veće tenzije doživljavaju svoj vrhunac 28. lipnja 1914. godine kada jedan od pripadnika jugoslavenske organizacije Mlade Bosne, Gavrilo Princip izvršava atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinarda, što je dovelo do početka Prvog svjetskog rata. Osiromašeni seljaci jedva su preživljavali do Prvog svjetskog rata, a nakon njegova početka egzistencija je bila nemoguća. Vlasti nisu smanjivale poreze i dažbine, a seljaci su bili mobilizirani. S obzirom da u zemlji nije bilo industrije, odsustvo seljaka neizbježno je uništilo već nerazvijenu poljoprivredu. Veliki ratni gubitci novčano i u ljudskim

životima, jednako kao i masovno zarobljavanje vojnika, dovelo je do devastirajućih posljedica. Nastalo je nesnošljivo socijalno ekonomsko stanje u jugoslavenskim selima, preostali dio industrije je bio dezorganiziran, nastala je sveopća glad, te su narasle cijene živežnih namjernica. Na području Hrvatske bili su sačuvani pretežno kapitalistički odnosi, odnosno zemljoposjednici su bili vlastela i crkva, a potencijalno rješenje agrarnog pitanja otežano je sve većim klasnim pitanjima, jednako kao i sve izraženijim nacionalnim suprotnostima (Očak, 1976:113).

Stanje u jugoslavenskim zemljama u vrijeme povratka ratnih zarobljenika vrlo je kompleksno, odnosno utjecaj oktobarske revolucije, jednako kao i kriza kapitalizma, pokazale su se pogubnima za Austro-Ugarsku monarhiju. Potkraj 1917. i početkom 1918. revolucionarni pokret vidno je utjecao na socijalno, političko i ekonomsko stanje, izmjenjujući dosad poznate okvire. Utjecaji Oktobarske revolucije i promjene koje je ona donesla, od stvaranja prve u svijetu radničko-seljačke vlade, proglašenje dekreta o miru, o vlasti, o zemlji, nosile su ogroman značaj. Revolucija je pokazala mogućnost ostvarivanja radničkih i seljačkih prava, te sukladno tomu promijenila svijest ne samo jednog naroda. Postavljena su nova pitanja, jednako kao i zadaci, te ciljevi, motivirani nadom u ravnopravnu budućnost. Revolucija i revolucionarno mišljenje se ne stvara preko noći, nego ono označava dugi niz godina nezadovoljstva i potlačivanja, za koju su jugoslavenski narodi, pa tako i Hrvatska imali temelje. Kako bi se revolucija ostvarila, Marx ističe kako je potrebno na nju gledati kao na „radikalnu revoluciju“ više nego političku, jer ona je definirana „općečovječanskom emancipacijom“, koju može ostvariti samo proletarijat (Koprivica-Oštrić, 1988). Proleterska klasa oslobađa društvo, ono je oruđe postizanja revolucije. Odnosno, proletarijat predstavlja materijalno oružje filozofije, a filozofija proletarijatu duhovno oružje, te upravo to stajalište označava čovjeka kao najvišim bićem čovjeku (Marx, 1976). Upravo je na proletarijatu odgovornost da iskoristi svoju moć, ne bi li uspješno izvršila revolucionarni cilj.

Oktobarska revolucija nije prva revolucija koja je zapažena od strane jugoslavena. Prva Ruska revolucija 1905. godine, jednako tako je imala utjecaja na području Hrvatske. Oživljavala su „potporna društva“ Rusiji na području Hrvatske, štampali su se listovi, prenosili događaji, a podršku su pružile i političke ličnosti poput F. Supila, A. Trumbića, A. Tresić-Pavičić, te S. Radić (Lovrenčić, 1971:10). Već tada se formirala podrška revolucionarnoj Rusiji.

Događanjima kasnijih ruskih revolucija svjedočili su i jugoslaveni, koji su u Rusiji završili kao ratni zarobljenici ili dobrovoljci Prvog svjetskog rata. U periodu do 1917. godine u Rusiji boravilo više od tristo tisuća jugoslavenskih ratnih zarobljenika, točnije bivših vojnika i oficira Austro-Ugarske vojske, točan broj ratnih zarobljenika Hrvata, Slovenaca i Srba nije do danas utvrđen, te su osamdeset posto svih ratnih zarobljenika bili seljaci (Očak, 1976:21). Iz čega možemo zaključiti da su se jugoslavenski seljaci prepoznali u masama ruskih revolucionara, odnosno prepoznali su svoju „braću“ koja se suočava sa jednakim problemima kao i oni, inspirirajući ih na taj način da i oni sami započnu svoju revolucionarnu borbu. Jugoslaveni se jednako kao i rusi suočavaju sa imperijalističkim potlačivanjem i obespravljenošću, buržoazijskom politikom ekonomije i vlasništva, te monopolom monarhije, shvaćaju da je revolucija jedini izlaz i kao takva nužna kako bi se uspostavio otpor Austro-Ugarskoj vladavini i diktaturi. Ruske revolucije su im dokaz kako se radnici i seljaci mogu izboriti za svoje ideale spram imperija, samim time za svoju slobodu. Međutim, nisu svi zarobljenici dijelili jednake ideale. Odnos dobrovoljaca i ratnih zarobljenika prema problematici nacionalnog oslobođenja bio je različit, odnosno nisu se slagali oko ciljeva revolucije. Viši oficira i buržoaski dio emigracije s jedne strane je propagirao ideju stvaranja Velike Srbije, Velike Hrvatske ili Velike Slovenije, dok su sa druge strane oficiri, progresivni dio inteligencije i napredni vojnici, tražili stvaranje jugoslavenske države ravnopravnih naroda (Očak, 1976:22). Razlog neslaganju su različite klasne pozicije, odnosno suprotstavljene strane imaju različita klasna iskustva, te suprotstavljene ideali dovode do jaza između jugoslavena i samim time otežavaju ideju revolucionarne borbe. Odnosno u pitanje revolucije se upliće problematika nacionalizma.

4.1. Problematika nacionalizma

Nacionalizam možemo definirati kao ideju i politički pokret u modernoj epohi koji naglašava jedinstvo nacije, njezina prava, interese i političke ciljeve (Bugarin, 2009). Veže se uz privrženost određenoj nacionalnoj ili etničkoj skupini, oblikujući na taj način zajednicu, vezanu kulturom i jezikom. Do stvaranja prvih nacionalnih zajednica došlo je tijekom buržoaskih revolucija (Bugarin, 2009:85)¹⁰. U stvaranju nacionalizma sudjelovali su radništvo i seljaštvo, odnosno „treći sloj“, koristeći se idejama revolucije, borili su se u „ime naroda“,

¹⁰Za vrijeme buržoaske borbe, kako bi radnici i seljaci imali veću šansu protiv feudalaca, ujedinjuju se, formirajući tzv. „glas naroda“.

potvrđujući teoriju kako revolucija dolazi odozdo prema dore, te da se jedino proletarijat u određenom povijesnom razdoblju može izboriti za promjene. Francuska revolucija je prema Bugarinu iznjedrila političko tlo pogodno za stvaranje nacionalizma. Esencija nacionalizma po Elie Kedourie jest stapanje volje pojedinca sa voljom nacije (Klepač Pogrmilović, 2012).

Iako je nacionalizam pomogao u idejama Francuske revolucije, u ostvarivanju Ruskih revolucija odmagala je cilju. Razlika je u velikom broju različitih nacija unutar jedne granice. Podsjetimo se Rusija je za vrijeme revoluciju većinski se sastojala od migranata, objedinjujući različite nacije i religije. Kako bi ujedinili nacije potrebno je pronaći novi zajednički nazivnik, subjekti revolucije su i dalje radnici i seljaci, ali ne djeluju u „ime naroda“, već u ime proletarijata svih zemalja. Ponovno vezivanje revolucije uz narod i naciju ne bi uspjelo postići željene ciljeve. Parole u „ime naroda“ i „za narod“ uspješno su djelovale u određenom povijesnom periodu, jednako kako što je „jedinstvo proletarijata“ djelovalo u dugom povijesnom periodu, isti povijesni kontekst se ne ponavlja. Stoga je potrebno mijenjati politike revolucije sukladno danom povijesnom trenutku i socijalno-ekonomskom poretku. Ovdje možemo primijeniti revolucionarnu teoriju Thede Skocpol, da je za pojavu revolucije potreban napor, odnosno, nastojanje da se povežu vođe i sudionici pokreta, sa ciljem rušenja postojećeg političkog ili društvenog poretka (Skocpol, 1979:15). Neslaganje odvlači jugoslavenski, pa tako i hrvatski narod od revolucionarne borbe, smanjujući snagu potencijalnog ustanka. Skupine vođene teorijama superiornosti i jedinstva jedne nacije nad drugom, usporavaju i decentraliziraju borbu revolucionara. Slavoljub Žižek prigodno ovoj misli, naciju definira kao veliku grupu ljudi koja dijeli zajedničke laži o svojoj prošlosti, iluzije o budućnosti i neprijateljstvo prema drugim nacijama (Klepač Pogrmilović, 2012).

4.2. Stjepan Radić i Hrvatsko pitanje

Predstavnik i vođa hrvatskog nacionalnog pokreta je bio Stjepan Radić. Još kao srednjoškolac, pa zatim student, Radić je javno sudjelovao u političkim protestima, iskazujući nezadovoljstvo položaja i odnosa spram hrvatskog naroda za vrijeme vladavine Austro-Ugarske. Aktivna mađarizacija naroda predvođena politikama bana grofa Károly Khuen-Héderváry-ja izazivala je nezadovoljstvo gotovo svih društvenih slojeva. Diktatura mađarizacije potaknula je mase da reaguju, stoga 1895. godine prilikom svečanog posjeta austro-ugarskog cara Franje Josipa I., studenti vrše akt protesta paljenjem mađarske zastave.

Nakon čega car Franjo Josip I., izdaje naredbu da se uhapsu svi sudionici ovog protesta, među kojima se nalazi i Stjepan Radić. Uhapšeni studenti osuđeni su na kazne zatvora u trajanju do pet ili šest mjeseci, a nakon toga bivaju prognani van Hrvatske, te nastavljaju svoj studij u Pragu (Boban, 1998). Radić je u svojim političkim idejama isticao važnost tako zvanog „Hrvatskog pitanja“, odnosno pitanje položaja Hrvata unutar tadašnje monarhije, narodno jedinstvo Hrvata¹¹. Napisao je mnoga djela ističući važnost i podržavajući interese Hrvata. Za vrijeme nekoliko njegovih posjeta Rusiji, početkom 20. stoljeća zanimao se za Lenjina i njegove ideje stvaranja države radnika i seljaka, državu proletarijata. No, došao je do zaključka kako Rusija za jugoslavenske zemlje ima predodređene druge ciljeve, točnije kako joj je cilj razdvojiti Austro-Ugarsku monarhiju, ne bi li se rascijepane zemlje podijelile između Srbije, Mađarske i Italije (Boban, 1998:153). Stoga Radić počinje zagovarati ostanak suradnju sa habsburškom monarhijom smatrajući kako bi se dualna monarhija preuredila u državu ravnopravnih nacija, imajući na umu da će takav sporazum biti teško dosegnut. Zalaže se za položaj hrvatskog naroda u odnosu na ostale zemlje članice Austro-Ugarske, odnosno, želi se izboriti za ravnopravnost Hrvatske kako ona ne bi bila pijun u događanjima interesnih zemalja.

Radić smatra kako je demokratska politika naroda, odnosno puka, najvažniji faktor koji posjeduje mogućnost da dugoročno zaštititi interese hrvata, jednako kao osigurati mu opstanak za vrijeme borbe država za prevlast (Boban, 1998:154). Odnosno davanjem glasa širem narodu, točnije, seljaštvu povećava se intenzitet političke borbe za nacionalna prava. Razlog is kojeg je Radić imao veliki utjecaj na seljaštvo jer upravo činjenica da je na području Hrvatske dominiralo seljačko stanovništvo, odnosno Hrvatska je imala najveći postotak seljačkog stanovništva u Habsburškoj monarhiji (Markus, 2010). Glas šire populacije, to jest, veliki broj glasova stvara pritisak na zahtjeve koji hrvatski narod potražuje unutar Dualne monarhije. Radić inicira pisanjem političkog sadržaja primijenjenog za širu populaciju, pojašnjavajući događanja i pojmove kako bi slikovito predočio često slabo pismeno educiranoj publici (Boban, 1998:154). Osim sadržaja namijenjenog široj publici Radić je pisao i znanstvene i književne radove, jednako kao i članke u kojima je jasno izražavao svoje stavove u vezi položaja Hrvata i Jugoslavena, te njihovih prava i nužne pravne i političke borbe. S obzirom da je većinski dio Hrvatskog naroda činio seljaštvo, postotak nepismenosti bio je vrlo visok. Smatrao je kako se za prava naroda može izboriti isključivo zakonitim

¹¹Ranije Radić piše o jedinstvu hrvatskog naroda i srpskog naroda, jer oni imaju svoju dugu kulturu i običaje dok smatra ostala imena poput „bošnjaštva, šokaštva, dalmatinstvo i slavnstvo“ neopravdanima (Boban, 1998:40)

sredstvima, jer apsolut kao što je revolucija, predstavlja suprotnost javnosti rada, za koju Radić smatra da je jamstvo slobode (Boban, 1998:161). Odnosno, dalo bi se zaključiti da bi Gramschijeva pasivna revolucija odgovarala Radićevim idejama.

Radić je svoj fokus stavio na probleme Hrvata, zalažući se za dobre odnose sa jugoslavenima, ponajviše Srbima. Osuđivao je bilo kakve ekstremistički radikale poteze poput nacionalističkog pokret stvaranja Velike Srbije. Pokušavao je smiriti tenzije između dva naroda, fokusirajući se na viši cilj, položaj jugoslavenskog seljaštva i ujedinjenje naroda. Zalagao se da glas seljaka u saboru, smatrajući kako demokratska prava i problematika šire populacije nisu ravnopravno zastupljene. Uz njega političku borbu je vodio i njegov brat Antun Radić. On smatra kako sam vrh Dualne monarhije stvara političke sukobe, podržavajući malo Srbe, zatim malo Hrvate (Boban, 1998:247). Zauzimanjem strana Monarhija stvara raskol između dva naroda, jednako tako podižući tenzije i na području Bosne i Hercegovine, otežavajući cijelu ideju jedinstva Jugoslavena. Braća Radić 1904. godine zajedno osnivaju Hrvatsku pučku seljačku stranku, utemeljenu na ideji hrvatskog narodnog jedinstva sa ciljem unapređenja gospodarskog razvoja s naglaskom na prava seljaka, te u skladu sa hrvatskim državnim i povijesnim pravom (Petrić, 2015). Nakon Radićevog pristupanja Saboru u središtu svih njegovih govora i rasprava nalazilo se hrvatsko pitanje, pitanje položaja hrvatskog naroda kako kroz povijest, tako i u budućnosti.

Hrvatska republikanska seljačka stranka¹² pod vodstvom Stjepana Radića odigrala je važnu ulogu u odvlačenju seljačkih masa od aktivne revolucionarne borbe. Iako je u periodu zamaha revolucionarnog revolucionarne borbe partija istupila sa programom za pravilno rješavanje agrarnog programa, te inzistirala na proglašenju republike, kasnije je revidirala program i zauzela neprijateljski stav spram revolucionarne partije proletera (Očak, 1976:126). Radić je smatrao kako revolucionarna borba nije zakonit način za rješavanje problema, on je inzistirao na pravnoj i političkoj borbi isključivo koristeći se zakonitim sredstvima, što je odudaralo od interesa partije. Provodio je svojevrsnu filozofiju koju je sam nazvao agrarizam, zalažući se za seljaštvo kao sloj budućnosti, ističući poljoprivredu kao temeljnu djelatnost, te tvrdio da se industrijalizacija ne bi trebala previše razvijati jer dovodi do otuđenja čovjeka (Markus, 2010). Zalagao se za rješavanje Hrvatskog pitanja, te je smatrao da se revolucijom ono neće riješiti nego će to dublje produbiti problematiku pitanja. Dok sa druge strane, kao utjecajna figura, te zagovornik revolucije i Lenjinovih ideja stoji Miroslav Krleža. Krleža je

¹²Hrvatska seljačka stranka je nekoliko puta promijenila ime, 1921.godine se naziva Hrvatska republikanska seljačka stranka, jer je u tom periodu inzistirala na proglašenju republike.

podupirao revolucionarni pokret, prateći ga mnogim novinskim člancima, ali i književnim djelima¹³. On smatra kako je revolucija ključ za izlazak iz obespravljene svakidašnjice proletarijata kako hrvatskog naroda, tako i svih naroda svijeta. 1917. godine Krleža o revoluciji piše u svojem časopisu Književna republika, te ističe „Bude li ova revolucija potonula, potonuti će i sve šanse da stvari u svijetu krenu iz ovog suludog krvoprolića najmanje za jedno stoljeće, jer poslije ovog rata uslijediti će još čitava serija ratova i tako se, u ovom slučaju, ne radi samo o Rusima nego o ratu i miru uopće, o Evropi, o pobjedi pameti, a na kraju i o nama, i padne li danas Moskva, padaju s njime svi naši izgledi za mir i oslobođenje, a u posljednjoj konzekvenciji za pobjedu demokracije kod nas i u cijeloj Evropi“ (Očak, 1982, 37). Smatrao je kako se politička borba preselila na polja revolucije, te samo ona može postići željeni cilj, što je oslobođenje svih naroda. Ovime je jasno kako se Radrić i Krleža razlikuju u svojim pogledima na rješenje iste problematike. Krleža beskompromisno negira Radića i njegovo takozvano hrvatsko pitanje. U razgovoru sa Očakom, Krleža ističe kako Radić na pogrešan način pristupa političkoj problematici s početka dvadesetog stoljeća, smatra kako je marksistički pristup više odgovarao kao rješenje hrvatskih problema, ne gledajući ih kao problema Hrvata već kao probleme radnika, seljaka i proletarijata, neovisno o nacionalnosti (Očak, 1982:44,45).

5. JUGOSLAVENI U RUSIJI

Kao što sam već do sada spomenula, jedna od problematika s kojima su se rusi susretali jest vojni, odnosno militaristički porazi na frontovima, prvobitno sa Japanskim carstvom, zatim u Prvom svjetskom ratu, što je ekonomski slomilo Rusiju. Ali, i uzrokovalo bijes zbog brojnih izgubljenih života. Politika boljševika, među ostalim ciljevima, imala je zadatak objašnjavati vojnicima besmislenost krvavog rata, te njegov imperijalistički karakter (Koprivica-Oštrić, 1974). Iako površinom veliko carstvo, Rusiji je nedostajala snažna ekonomija koja bi to carstvo podupirala kroz svakodnevicu, jednako kao i iscrpljujuće ratove. U nedostatku ekonomskih, ali i političkih rješenja, već nepovoljnu situaciju koja je zahvatila Rusiju, dodatno su produbili sve češći porazi, što je rezultiralo nezadovoljstvom vojnika, koji su se pridružili već postojećem otporu, a brojna dezertstva dodatno su oslabila Rusku

¹³*Hrvatski Bog Mars* je zbirka pripovjedaka koja možda najbolje opisuje njegovu simpatiziranost revolucionarnom pokretu. Prožeta je antiratnom tematikom i socijalnom problematikom.

vojsku. Što je dovelo do boljševičke antiratne politike. Antiratne parole „Dolje rat!“, „Dolje carska vlast!“, inspirirale su ne samo proleterski narod Rusije, već i Jugoslavena, dobrovoljce i ratne zarobljenike, te je u Rusiji evoluirala revolucionarna situacija. „U demonstracijama, štrajkovima i antiratnim istupima sve češće su se pojavljivali ratni zarobljenici, koji prihvaćaju boljševičko tumačenje antinarodnog karaktera rata“ (Očak, 1976:23). Odnosno, više se ne gleda na proteste, kao na ispade Rusa protiv njihove vlade, već kao protest radnika protiv kapitalizma i imperijalizma. Radnici ne pripadaju niti jednoj naciji, oni su kolektiv. Strateški osmišljena politika boljševika upravo je željela ovo postići, ujedinjenje proleterijata. Boljševici su svoju politiku u potpunosti temeljili na svjetskoj proleterskoj revoluciji, te je to najjasniji dokaz njihove političke dalekovidnosti i napretka (Luxemburg, 1940).

Od početka 1917. godine u Rusiji se odvija Februarska buržoasko-demokratska revolucija, koja je imala veliki utjecaj na sve slojeve Jugoslavena koji su se tada nalazili u Rusiji. Među dobrovoljcima i ratnim zarobljenicima dolazi do osnivanja odbora i organizacija kao što su Jugoslavenski revolucionarni savez¹⁴. Dolaskom Oktobarske revolucije započinje nova era koja je promijenila povijest čovječanstva. Oktobar je zbog svojeg intenziteta imao golemi utjecaj na ratne zarobljenike u Rusiji koje je bilo presudo za revolucionarnog buđenja. A veliku ulogu u poticanja revolucionarnog duha među zarobljenicima imala je Ruska komunistička partija boljševika. Nakon Oktobarske revolucije odjel Narodnog komesarijata za inozemne poslove počeo se baviti pitanjem ratnih zarobljenika, na način da su među njih poslani agitatori-internacionalisti, koji su na materinjem jeziku zarobljenicima objašnjavali interes sovjetske vlasti (Očak, 1976). Ideja odjela Narodnog komesarijata nije bila samo kako bi zarobljenicima objasnili što se upravo odvija u Rusiji, nego kako bi propagirali boljševizam kao ideju, što je na kraju rezultiralo i ustankom ratnih zarobljenika kako bi pomogli radnicima i seljacima. Jednako tako agitatori-internacionalisti su bili svjesni da će sudjelovanje u otporu stvoriti iskustvo revolucije zarobljenicima, što će omogućiti da oni samo postanu dio revolucije i propagiraju ideje Oktobra po povratku u njihove zemlje. Kongres je organizirao komunističke grupe, te su stvorene Mađarska, Rumunjska, Njemačka, Čehoslovačka i Jugoslavenska komunistička grupa RKP (b) (Očak, 1976). Uspjeh ovih komunističkih partija europskih zemalja bio je od krucijalne važnosti kako bi se nastavila propagirati ideja Oktobra.

¹⁴ Organizacije JRS-a su bile osnovane u Jekaterinoslavu, Vinici, Kremenčuku, Jelisavetgradu, Nikolajevu, Odesi, Mogiljevu i dr. Mjesne organizacije su imale svoje komitete od kojih su neke, kao one u Jekaterinoslavu i Kijevu, organizirali bivši dobrovoljci, koji su napustili korpus (Očak, 1976:23).

Jugoslavenska komunistička grupa organizirana je u svibnju 1918. godine, čiji je službeni informacijski list bio „Revolucija“, koji je za cilj imao stvaranje komunističkih grupa južnih Slavena u Rusiji na bazi programa usmjerenog na preuzimanje cjelokupne vlasti Sovjeta, na predaju zemlje seljacima, na nacionalizaciju tvornica, na pravo nacije na samoopredjeljenje i stvaranje nezavisne socijalističke republike (Očak, 1976:26). Kako bi se ispravno propagirale ideje Oktobra od esencijalne važnosti je bilo educiranje, odnosno, obrazovanje inozemnih komunista. Uzevši u obzir da se radi većinom o radnicima i seljacima, obrazovanje je predstavljalo nužnu etapu u daljnjem razvoju političkog programa komunista. RKP (b) jednako kao i sovjetska vlada prepoznali su ovu problematiku, stoga su pružili veliku pomoć u političkom obrazovanju inozemnih komunista. Kako bi se proširile i učvrstile veze sa širokim masama bivših jugoslavenskih ratnih zarobljenika, te nadalje kako bi se pripremili za njihov povratak u domovinu, Jugoslavenska komunistička grupa RKP (b) predložila je Narodnom komesarijatu nacionalnosti da se organizira u njegovu sastavu specijalni odjel južnih Slavena, što su i osnovali 26. kolovoza 1918. godine (Očak, 1976). „Za predsjednika tog odjela postavljen je Vukašin Marković, a za sekretara Vladimir Ćopić, koji je poslije nakon odlaska V. Markovića, izabran za sekretara CK Jugoslavenske komunističke grupe RKP (b) i ujedno postavljen za predsjednika Južnoslavenskog odjela Narodnog komesarijata za nacionalna pitanja“ (Očak,1976:28). Odjeli su intenzivno surađivali kako bi uskladili političku agitaciju. S obzirom da su većinu jugoslavena u Rusiji činili seljaci i radnici, ponovno se budila suprotstavljena strana koja nije vjerovala u sposobnost proletera da propagiraju ideje Oktobra. Riječ je o Jugoslavenskoj revolucionarnoj federaciji (JRF), koju su osnovali desni socijalist Mijo Radošević i liberalni profesor Radoslav St. Jovanović, te je u svom cilju imala suprotstavljanje jugoslavenskim komunistima. JRF je za svoju parolu postavila nemiješanje u unutrašnje odnose u Rusiji, propagirajući letke kako ne podržavaju jugoslavenske komuniste jer se upliću u politiku sovjetske vlasti, pozivajući na taj način Jugoslavene na neutralnost (Očak, 1976). U periodu odlučivanja između pripadnosti Jugoslavenske komunističke grupe ili JRF, kasnije se javlja još jedna nova ideja. „Bila je to ideja Balkanske federacije, stari projekat balkanskih marksista i socijalista čiji koreni sežu još u pozni osamnaesti vek i radikalne ideje Prosvjetiteljstva“ (Gužvica, 2021:115). U međuvremenu komunistička partija Jugoslavena i dalje za cilj ima organizaciju grupa, te unaprjeđenje osposobljavanja budućih povratnika internacionalista.

6. POVRATAK JUGOSLAVENA

Hrvatski proletarijat nakon povratka učesnika Oktobarske socijalističke revolucije iz Socijalističke Rusije, upoznaje se sa Lenjinskim dekretima o zemlji, započinju borbu protiv vlastele, jednako kao i protiv njemačkih, austrijskih i mađarskih veleposjednika. Odnosno, započela je novi otpor protiv buržoasko-polufeudalnog sistema Dualne monarhije, za nacionalnu slobodu i socijalna prava. Utjecaji revolucije odjeknuli su po čitavoj Austro-Ugraskoj, a vlada monarhije je prekasno shvatila opasnost revolucionarnog pokreta koji se počeo širiti duž njenog teritorija. Daljnji poticaj ustanku i revolucionarnom pokretu je bio siječanjski generalni štrajk u Austro-Ugarskoj, u kojem je sudjelovalo više od sedamsto tisuća radnika (Očak, 1976:116). Radnici su zahtijevali poboljšanje životnih uvjeta, te sklapanje mira po prijedlogu lenjinove vlade. Ovaj događaj je išao na ruku povratnicima internacionalistima da se ojača revolucionarni duh. Osim seljaka i radnika počeli su se buniti i vojnici. Štrajkovi su se budili diljem jugoslavenskih zemalja pa tako i u Hrvatskoj. U vojnom arsenalu u Puli, dva dana je trajao štrajk gdje su socijaldemokrati protestirali protiv produžetka rata, jednako kao i protiv imperijalističke pozicije austrougarske delegacije na mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku (Očak, 1976:116). Štrajk je trajao od 20. do 22. siječnja 1918. godine. Tjedan dana kasnije austrougarska ratna flota pokrenula je štrajk u nekoliko luka duž Jadranske obale, tako se 6. Veljače u Boki Kotorskoj pobunilo više od šest tisuća mornara, pod vodstvom revolucionarnog komiteta, a na njihovim su flotama zavijorile crvene zastave (Državni arhiv – Istorijски arhiv Kotor, 2018). Zahtijevali su prekid Prvog svjetskog rata, poboljšanje ishrane i omogućavanje korištenja redovnih odsustava. No ovaj je ustanak bio brzo ugašen, a učesnici pohapšeni ili streljani. Oružani ustanci su se budili diljem jugoslavenskih zemalja, čemu su uvelike povratnici internacionalisti pridonijeli. Veliki broj seljaka, radnika i povratnika je bio uhapšen, osuđen na robiji ili pak streljan. Tijekom 1918., 1919. i 2020. godine izlazili su klasni sukobi na vidjelo, poput generalnog štrajka željezničara, jednako kao generalni štrajk solidarnosti sa njima, te rudarski štrajkovi u Sloveniji i Bosni (Koprivica-Oštrić, 1973). Ustanci su djelovali pod parolama „Dolje rat“, „Više hrane“, „Neka živi Internacionala“, a dobivali su podršku od dijela građana koji ih je hrabrio i obavještavao o strategijski važnim točkama (Očak, 1976:117,118). Naoružani pobunjenici nerijetko su se sukobljavali sa vojnicima i žandarmerijom, no otpor im nije išao za rukom. Zbog sve većeg broja ustanaka u vojarnama Austro-Ugarska vrhovna komanda bila prisiljena poduzeti mjere protiv akcija boljševika, za koje tvrdi da su se infiltrirali u redove imperijske vojske sa

oznakama revolucije, kao što je to bila crvena zvijezda (Očak, 1976:119). Štoviše, počeli su zaustavljati povratak boljševika u njihove zemlje. Iako su vojne pobune vođene političkim parolama, te su im predvodnici najčešće bili povratnici iz Rusije, ustanici nisu rezultirali pobjedom.

Jednako tako bitno je spomenuti kako su se odnos jugoslavenskih ratnih zarobljenika prema oktobarskoj socijalističkoj revoluciji i sovjetskoj državi održao u njihovom aktivnom i neposrednom sudjelovanju u borbi za pobjedu i očuvanje sovjetske vlasti u Rusiji. U razdoblju nakon oktobarske revolucije kada je opasnost prijetila novonastaloj sovjetskoj državi, zajedno sa Crvenom armijom, jugoslavenski su komunisti pozivali sunarodnjake (zarobljenike) da se pridruže njihovom otporu (Koprivica-Oštrić, 1973). Kako bi na taj način osigurali sigurnu budućnost državi koja je ostvarivala njihove ideale, jednako kao i pokazala revolucionarni duh proletera svih nacija. Boljševička štampa je 2. veljače 1918. godine, kako bi potaknula na inozemnu intervenciju za pomoć Sovjetskoj Rusiji pisala „Socijalistička domovina je u opasnosti!“, što je dovelo do toga da jugoslavenske novine pozivaju jugoslavenske ratne zarobljenike „Sad je red na vama Jugoslaveni, da pokažete na čijoj ste strani (...) Odgovor može biti samo jedan: na oružje Jugoslaveni! Upisujete se u Crvenu armiju!“ (Očak, 1976:44). Rezultat toga jest oko dvadesetak velikih jugoslavenskih crvenih odreda koji su krenuli na ispomoć, dokazujući internacionalnu solidarnost Jugoslavena s proleterskim masama u borbi za obranu prve države radnika i seljaka u Rusiji, odnosno za ideje Oktobra. Jugoslaveni povratnici su vidjeli i osjetili revoluciju i njezine utjecaje na svojoj koži, odnosno, inspirirani su revolucijom i njezinom veličinom i rezultatima, te to iskustvo žele prenijeti u svoje zemlje. Iako je želja bila jaka, tu se susreću sa problematikom iskustva revolucije, odnosno iskustva oslobođenja, koji se nije mogao lako prenijeti. Ako radnici i seljaci drugih zemalja ne dijele to iskustvo, odnosno ako ga „nisu osjetili na svojoj koži“ kao što je to slučaj sa povratnicima iz Rusije, neće biti vođeni istom snagom poriva. Upravo to ističe i sam Lenjin koji tvrdi kako je nemoguće samim pozivima na revoluciju dignuti mase, odnosno kako za to nije dostatna samo propaganda ili pak samo agitacija, on tvrdi kako je potrebno vlastito političko iskustvo masa, tvrdeći kako je to osnovni zakon svih velikih revolucija (Očak, 1976:3). Povratnici su propagirali ideje Oktobra s ciljem da se projicira ishod jednak Ruskoj revoluciji. Međutim, iako su povratnici internacionalisti krenuli s jasnim zadatkom, nisu ga znali ostvariti, razlog tomu jest što se radi odvojenim grupama koje samostalno moraju doseći vrhunac otpora, stvarajući na taj način revolucionarni potencijal koji je kao takav neprenosiv. Povratnici revolucionari nisu imali dovoljno jasan socijalno-

politički program, jednako kao ni dobro organizirano rukovodstvo, što je na kraju rezultiralo neuspjehom. Odnosno, po povratku su ih dočekali uvjeti za koje se nisu pripremili u Rusiji, iako je zadatak bio jasan njegovo provođenje nije teklo po očekivanom. Iako je u početku rad partije doživio uspjehe, on je kasnije utišan.

6.1.Kraj Prvog svjetskog rata

Prvi svjetski rat završio je pobjedom zemalja Antante. Da će Austro-Ugarska monarhija doživjeti svoj slom bilo je vidljivo po silnim gubitcima bitaka, koje su dokrajčile njezine vojne snage, ali i moral vojnika. Dvojna monarhija nije više uspijevala držati glavu nad vodom, te je naposljetku i potonula. Centralne sile su oslabljene odlaskom Bugarske i Osmanskog carstva iz sporazuma. Nesigurno stanje vlasti u jugoslavenskim zemljama i nagovještaj da se bliži kraj Austro-Ugarskoj stvara idealnu priliku jugoslavenskim povratnicima. U listopadu 1918. godine postalo je poznato da se stvara Država Slovenaca, Hrvata i Srba, te je u redovima Jugoslavenske komunističke grupa počeo intenzivan pokret povratka revolucionara u zemlju. Politička aktivnost na jugoslavenskim područjima pokušava osigurati temelje za buđenje narodnooslobodilačke borbe. Povratnici žele čim brže stići u svoje zemlje kako bi organizirali družbe za otpor. Stvara se idealna prilika koju su članovi partije priželjkivali, otvoren im je prostor koji im omogućuje da realiziraju dugo priželjkivani ishod. Socijalistička država radnika i seljaka nikad se nije činila bližom. Ključno je pravilno organizirati rukovodstvo pokreta kako bi socijalistička revolucija zaživjela u još jednoj radnički potlačenoj zemlji. No, možemo iz već priloženih situacija zaključiti kako organizacija i pravilno postavljeno rukovodstvo, povratnicima iz Rusije ne polazi za rukom.

Situaciju su prepoznale i iskoristile hrvatska i slovenska buržoazija. Politička složenost situacije zahtijevala je iskustvo i pravilni pristup ne bi li se ostvario željeni cilj. Stoga su 8. listopada 1918. stvorili politički organ odnosno Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kojem su pripadali buržoaski poslanici Sabora Hrvatske, Bosne i Hercegovine, te zemaljska vlada Kranjske, Istre i Dalmacije (Očak, 1976:130). Osim pripadnika buržoazije, vijeću su se pridružili i pojedini rukovodioci jugoslavenskih socijaldemokratskih stranaka, otežavajući borbu radničke klase. S obzirom da je većinu vijeća sačinjavala buržoazija, Narodno vijeće je za cilj imalo gašenje radničkog otpora. Štoviše, vijeće je provodilo mjere protiv utjecaja propagande povratnika internacionalista, te je organiziralo vlastite komitete u

mjestima s ciljem smirivanja naroda (Očak, 1976:131). Uspostavljajući komitete diljem Hrvatske buržoasko vijeće stvara si temelje za konstituciju Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Završni udarac vijeće zadaje 29. listopada kada daju službenu izjavu o izlasku jugoslavenskih zemalja iz dvojne monarhije Austro-Ugarske, te je nakon toga organizirana Država SHS (Koprivica-Oštrić, 1993). Iako su izgubili bitku, revolucionarni pokret se ne stišava, svjesni su da se uspostavom Država SHS nastavlja obespravljenost proletarijata, odnosno socijalno-ekonomsko pitanje i dalje ostaje neriješeno, a problemi narodnih masa se nastavljaju. Borba za prava radnika i seljaka se nastavlja, pružaju se otpori diljem jugoslavenskih zemalja, te su pokreti „Zelenog kadera“ sve intenzivniji. Izbijaju vojne pobune, povećavaju se pljačkanja vlastelinskih imanja, uspostavljaju se republike, koje se jednako brzo i gase. Otpor iako loše organiziran, nastavlja se diljem Hrvatske, radnici i seoski proletarijat daju do znanja da ne odustaju od revolucionarnog pokreta.

Jedan od pokreta otpora proveden od strane povratnika iz Rusije jest napad vojnika na lepoglavske kaznionice u Čeretu kako bi otpustili zatvorenike, nakon kojeg Hrvatski Sabor na prijedlog Stjepana Radića (HSS) donosi zaključak da se vojnici zelenog kadera vrate svojim kućama i poslovima kako bi mogli urediti slobodnu državu Hrvatsku, a zatim nezavisnu Državu SHS (Očak, 1976:132). Ova saborska odluka garantirala je pripadnicima zelenog kadera da neće biti terećeni za zločine počinjene u Austro-Ugarskoj, te su upozoreni da ne sudjeluju u zločinima po uzoru na socijalističku oktobarsku revoluciji. Narodno vijeće svjesno je snage i utjecaja koji Oktobar nosi, stoga na sve načine pokušavaju spriječiti revolucionare u svojim pothvatima.

Država SHS nije bila dugog vijeka, već prvog prosinca iste godine osnovana je Kraljevina SHS, na opće nezadovoljstvo Hrvatskog naroda koje se protivilo ponovnom uspostavljanju monarhije na čelu sa Aleksandrom Karađorđevićem. Što je dovelo do prosvjeda nezadovoljnih građana u Zagrebu, želeći da se uspostavi republika, te se slavila Oktobarska boljševička revolucija. Prosvjednici su napadnuti oružjem te je došlo do smrtno stradalih i ranjenih građana, koji su kasnije poznati kao Prosinačke žrtve¹⁵. S obzirom da je nezadovoljstvo građana doživjelo vrhunac, stvaralo se plodno tlo za početak revolucije. A kada se gotovo četiri mjeseca kasnije 21. ožujka 1919. godine, oformila Mađarska Sovjetska Republika to je stvorilo nalet ushićenja i samo učvrstilo potrebu da se čim prije ostvari revolucija i na našim područjima.

¹⁵Prvi masovni prosvjed protiv novouspostavljene Kraljevine SHS.

7. ZELENI KADER

S obzirom da se bližio se kraj rata, te jednako tako i kraj Austro-Ugarske monarhije. Raspad imperija bio je neizbježan i očekivao se dan kada će službeno završiti dualistička vladavina. Višegodišnje ratovanje, ustanci i pobune iscrpile su radnike i seljake, koji su iščekivali povratak doma. Odbijali su ratovati, te su se skrivali od mjesnih vlasti, koje su ih pokušavale vratiti u vojsku. Taj je pokret postajao sve masivniji, te su ih se mjesne vlasti počele bojati i izbjegavati, a dezerteri naoružani od rata više nisu nikoga slušali, te su postali spremni na sve. Razlozi dezerterstva su bili raznoliki. Radilo se o razočaranju ratnim ishodom kao i borbom za interese tuđe vlasti, dugo izbjivanje od doma, glad, bolesti i nehigijenski uvjeti uzrokovani ratom (Martan, 2016:4). Dezertirani vojnici pretvorili su se u pokret koji su nazivali „Zeleni kadar“¹⁶. Ovi odredi budili su se u mnogim krajevima Hrvatske, a sastojali su se od siromašnih seljaka, sitnih trgovaca, zanatlija i predstavnika srednjih gradskih slojeva. S obzirom da se dezerterstvo kažnjava smrću, hrvatski dezerteri su se skrivali u šumama na području središnje i sjeverozapadne Baranje, Slavonije i Srijema, te su često bili u društvu rodbine i poznanika, te posjećivali svoje domove (Martan, 2016:5). Prema Očaku, Ferdo Čulinović je najdetaljnije opisao pokret „zelenih karedovaca“ u svojoj knjizi *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima*. Čulinović dijeli taj pokret na dvije etape.

„Prva počinje u jesen 1917. godine, kada se pokret „Zelenog kadera“ širio u mnogim krajevima Austro-Ugarske monarhije, a posebno u jugoslavenskim zemljama. U toj fazi za pokret je karakteristična spontanost i neorganiziranost. Politička tendencija mu se vidi u suprotstavljanju imperijalističkom ratu. Pod utjecajem Oktobra taj pokret dobiva „karakter masovnog protivratnog pokreta“. U drugoj etapi on „prerasta u socijalno-revolucionarni pokret siromašnog seljaštva“ kako bi do sredine 1918. godine dobio druga obilježja po kojima se ispoljava kao i „seljačko socijalno-revolucionarni pokret u jugoslavenskim krajevima“ (Očak, 1976:121).

Odnosno Čulinović je „Zeleni kadar“ podijelio na prvu etapu, takozvani proturatni pokret i drugu etapu koja je nadišla prvu, te evoluirala u socijalno-revolucionarni pokret. Zeleni kadar okreta otpora utemeljen je na antiratnoj tendenciji, što uzrokuje rast socijalno-revolucionarne ideje. Te su se ideje izrazito pojačale masovnijim povratom jugoslavena iz Sovjetske Rusije, potkraj 1918. godine, među kojima su se vraćali učesnici Oktobra i

¹⁶Ovisno o izvoru može se naići na naziv „Zeleni kadar“ ili „Zeleni kader“.

građanskog rata. Povratnici su se pridruživali pokretu „Zelenog kadra“ te su na taj način uveli organizaciju i red u postrojenja, omogućujući organizaciji potrebno evoluiranje za postizanje revolucionarnog ustrojenja. Zahtijevaju da se oduzme vlastelinima zemlja i da se likvidira stara vlast, pokret postaje antifeudalni, nacionalno-oslobodilački, a jednako tako sadrži elemente antiburžoazije, a djeluju pod parolom „socijalističke revolucije“, jednako kao „sovjetske vlasti“ (Očak, 1976:122). „Zeleni kadar“ je bio idealno uporište za provođenje revolucionarnih ideja. Čine ih proleterski dio naroda, koji je na svojoj koži osjetio nepravdu imperijalističke vlasti, jednako kao i žrtve koje ona nosi, svjesni da je potrebna promjena ustrojstva države. Povratnici u redovima kadra uspijevaju bolje organizirati i provoditi ideje Oktobra. Kao odraz upotrebe revolucionarnih elemenata i korištenje „Zelenog kadra“ u svrhu propagiranja ideja otpora, Čulinović iznosi nicanje odreda na području Hrvatske, ponajviše u okolini Daruvara 1918. godine (Čulinović, 1953). Među njima su se nalazili uglavnom seljaci, ali također i znatan broj učenika gimnazije. Ono što je seljake motiviralo za priključivanje odredima, jest ideja koju su širili povratnici o državi u kojoj vlast nad zemljom ima narod, seljaci i radnici, a ne vlastela i imperij. Sanjali su o državi koja vrednuje trud i rad, bez plaćanja visokih danaka i poreza imperiju, u kojoj svaki čovjek jest ravnopravan, neovisno o društveno-socijalnom položaju i nacionalnosti. Odredi „Zelenog kadra“ rasli su iz dana u dan. S obzirom da je rat završio, vojnici su vraćeni u svoje postrojbe ili su postali pripadnici kadra. U međuvremenu, neizvjesnost novog državnog ustrojstva raste, jer se nagovještava kraj Austro-Ugarskoj monarhije, što stvara idealnu priliku jugoslavenskim povratnicima. A „kada je u listopadu 1918. Postalo poznato da se stvara Država Slovenaca, Hrvata i Srba u redovima Jugoslavenske komunističke grupa RKP (b) počeo je intenzivan pokret povratka u zemlju“ (Očak, 1976:32).

Uoči proglašenja SHS, kadar intenzivno protestira pljačkanjem i sličnim zločinima, po svom intenzitetu podsjeća na svojevrсни mali rat unutar novoosnovane države, odnosno podsjeća na početak oblika „socijalne revolucije“ (Martan, 2016:7). Zbog toga su nerijetko nazvani „Odmetnicima“ ili „banda lopova“. „Zeleni kadar“ se susreće sa novim problematikama. Osim što buržoazija želi okrenuti preostali dio građanstva protiv odreda, plašeci ih da se među njima nalaze boljševici, zelenokadrovci, iako sada discipliniraniji i organiziraniji i dalje ne uspijevaju usavršiti rad odreda (Očak, 1976:123). Potkraj 1918. godine „Zeleni kadar“ brojao je preko dvjesto tisuća svojih pripadnika, a broj je rastao najviše u dijelovima Slavonije, gdje su čitavi poljoprivredni rajoni bili obuhvaćeni pokretom, rezultirajući masovnim paljenjem imanja, jednako kao i zauzimanjem zemlje i inventara

(Martan, 2016). Imanja su pripadala vlastelinima, cilj zelenokadrovca je bio prikazati otpor vladajućima, po uzoru na rusku socijalističku revoluciju. Na taj način su se samostalno uvlačili u masovni revolucionarni pokret. Prenosili su jasnu poruku monarhiji da su potrebne korjenite promjene i bili su spremni položiti živote za borbu oslobođenja. Diljem Hrvatske seljaci su se dizali u borbu za vlastita prava i zemlju, do te razine da su mase seljaka pod utjecajem svih događanja samostalno provodile akcije za preuzimanje zemlje. Odnosno počeli su samoinicijativno dijeliti vlastelinska i crkvena imanja, a u nekim dijelovima Vojvodine i Slavonije uspjeli su preuzeti vlast, no nisu je uspijevali zadržati zbog njima nerješive problematike organiziranog vodstva (Očak, 1976:124). Problematika organiziranog vodstva uvijek je sputavala mase da ostvare željeni cilj. Iako su hrvatski seljaci i radnici imali vodstvo povratnika iz Sovjetske Rusije, niti oni nisu uspjeli uspostaviti nužno vodstvo. Niti jedna organizacija ili pokret ne može ostvariti svoje ciljeve, niti proširiti uspješno ideje ukoliko je prisutna nesložnost, odnosno neorganiziranost. Odredi „Zelenih kadra“ se nisu mogli pohvaliti organiziranim vodstvom, ali iznimku je predstavljao vojni zelenokadraški odred, pod nazivom „Kolo gorskih pilića“, koji je osnovan u kolovozu 1918., a djelovao je sve do 1920. godine, pod vodstvom Bože Matijevića (Martan, 2016). Pokret zelenokadrovca protezao se kroz cijelu jesen 1918. godine pod utjecajem Sovjeta. Zahvaljujući rukovodstvu ruskih povratnika i zelenokadrovcima, revolucionarne borbe na selu rezultirale su nizom rajona, takozvanih „Crvenih republika“ ili „Crvenih kutaka“, jednako kao i Radničko-seljačkih i vojničkih vijeća, te su nicali „seljačke republike“ (Očak, 1976:124:125). Kao primjer Očak navodi rajon Valpovo u Slavoniji, gdje je jedna takva seljačka republika postojala mjesec dana, pod vodstvom komandanta Đure Kormanosa, povratnika internacionalista. Seljačke republike su obilježje revolucionarnih pothvata. Konstanti otpori i napadi „zelenokadrovca“ nastavljaju se odvijati, uz često sukobljavanje sa žandarmerijom, otimaju im oružje, hranu, te na kraju vlastelinsku zemlju, te dijele seljacima. Aktivni socijalni pokret seljačkih masa zaživio je diljem Hrvatske, te se najviše osjetio u Slavoniji i Lici. Nicali su brzo, ali još brže se i glasile „seljačke republike“, svoj vrhunac pokret doživljava u studenom 1918. godine.

7.1.Afera Diamantstein

Diamantstein afera 1919. godine je prvi antikomunistički proces u Hrvatskoj. Proglašenjem u ožujku 1919. godine u susjedstvu Mađarske Socijalističke republike ili kako su je obično u literaturi zvali Mađarske komune Bele Kuna - uzбудilo je i oduševilo proleterske mase Kraljevine SHS – učvrstilo ih u pravednosti njihove borbe. To je bio dokaz da poslije oktobarske revolucije i pobjede socijalizma u Sovjetskoj Rusiji – nastavio proces svjetske socijalističke revolucije. Mađarska komuna proglašena je u vrijeme najintenzivnijeg rada na organizaciji Komunističke partije u kraljevini SHS – u vrijeme opće revolucionarne situacije u zemlji. Ovaj je događaj snažno utjecao na radnički pokret u jugoslavenskim zemljama i poslužio kao katalizator. Ubrzan je proces razvitka revolucionarne svijesti. Vršile se pripreme za revoluciju u Hrvatskoj, te su se nizale vojničke i seljačke pobune. Kako bi ugasili taj novonastali pokret vlast naređuje da se uhapsi partijski kurir Alfred Diamantstein, koji je poslan iz Mađarske Socijalističke Republike kao tadašnji predsjednik jugoslavenske frakcije, jednako kao i bivši Ivan Matuzović¹⁷. Diamantstein je imao zadatak da se poveže sa ilegalnom organizacijom u zemlji, te da se pripremi temelj za novu revoluciju. Nakon njegova privođenja, te isto tako priznanja iz kojeg je razloga došao, uhapšeno je i optuženo 65 komunista, time je to postao prvi antikomunistički proces u Hrvatskoj, među uhapšenima između ostalih nalazio se i Vladimir Čopić koji je završio u vojnom zatvoru (Očak, 1982:66,67). Ovim događajima unazađeni su revolucionarni pokreti i samim time komprimirala se ideja revolucije. Antikomunistički proces protego se do 1920. godine što je dovelo do stvaranja protesta, odnosno štrajka radnika. Međutim, oni nikad nisu prerasli u revoluciju, zbog toga što preostali dio Partije nije mogao ujediniti ove istupe u jedan revolucionarni ustanak. Zbog manjka rukovodstva narušena je revolucija. Za uspjeh revolucije, esencijalno je organizirano vodstvo, odnosno potrebno je da se u tom trenutku Hrvatska ujedini kako bi se iznjedrila prilika ustanka, da predstavlja jednu grupu radnika seljaka koja je voljna pružiti otpor vladajućim politikama buržoazije.

U noći sa 29. Na 30. Prosinca 1920. Godine kraljevska vlada proglasila je „Mračnu sjenku Obzane“ prema Krleži to je predstavljalo radikalne promjene unutar društveno-političkog života Kraljevine SHS, jer su od tada bile zabranjene sve revolucionarne organizacije, među kojima i KPJ (Očak, 1982:97). Ova ekstremna promjena dovela je do nužnih izmjena u radu komunističke partije. Rad partije prelazi u ilegalnost. Osim

¹⁷Leksikografski zavod Miroslav Krleža (Web izvor <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1216>)

revolucionarnih organizacija, zabranjuje se i štampa, naređuje se obvezna prijava oružja, jednako kao i manifestacija. Od šezdeset tisuća članova Partiji je zahvaljujući „Obzani“ ostao samo neznatan broj, te je kao reakcija na ovaj teror uslijedila u ljeto 1921. godine kada je povratnik iz Sovjetske Rusije i bivši sudionik Oktobra Spasoje Stejić, nezadovoljan cjelokupnom situacijom pokušao atentat na Aleksandra Karađorđevića (Očak, 1982). Što je neizbježno dovelo do strožih provedbi gore navedenih mjera, te temeljitijem provjeravanju revolucionarnih organizacija. Sukladno dovedenom proglasu došlo je do rasta ilegalnog broja partijskih organizacija koje su djelovale paralelno uz legalne. Nakon „Obzane“ usporilo i pasiviziralo je cjelokupni rad partije, ideje Oktobra i dalje su postojale, nakana da se izvrši revolucija i dalje je aktualna, ali u tom je trenutku stagnirala. Ono što je pogoršalo položaj partije nakon „Obzane“ je uspješno izveden atentat na Milorada Draškovića, tadašnjeg ministra unutarnjih poslova. Atentat je izvršio Alija Alijagić, pripadnik organizacije „Crvena pravda“ 21. srpnja 1921. godine u Delnicama¹⁸. Zbog ovog pothvata dalje su organizirani progoni komunista širom zemlje, a Skupština je početkom kolovoza po kratkom postupku izglasala Zakon o zaštiti države, uperen protiv KPJ (Kovačev, 1976).Ovim pothvatom ugušena je bilo kakva šansa za legalnim radom partije.

¹⁸Drašković Milorad, Hrvatska enciklopedija, izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16197>

8. VLADIMIR ČOPIĆ

Razlog iz kojega sam odlučila ukomponirati Vladimira Čopića u svoj rad je jer smatram kako je bio iznimno bitna figura sa ključnom ulogom u formiranju revolucionarne borbe na području jugoslavenskih zemalja. Čopić je pokazao svoj revolucionarni duh ne samo u Rusiji i Državi SHS, pa kasnije Kraljevini SHS, već i u cijeloj Europi, boreći se za revolucionarne ideje Oktobra. Smatram kako nažalost, Čopić (uz ostale povratnike¹⁹) nije dovoljno reprezentiran kao dio sveopće revolucionarne borbe, koja se protezala kroz cijeli njegov život od samih početaka u senjskoj gimnaziji pa do njegove smrti 1939. godine. Bio je dio internacionalista povratnika iz Rusije, propagirao je ideje Oktobra, sudjelovao u radu Partije na jugoslavenskom području, s naglaskom na Hrvatsku, sudjelovao je u radničkim pokretima, Španjolskom građanskom ratu, te je bio dio otpora u Češkoj. Autor brojnih članaka, urednik časopisa, prevoditelj, ali i pjesnik i koji je među kolegama bio poznat kao vrsni pjevač. Po svom značaju moglo ga se gledati kao na desnu ruku Tite, s kojim je blisko surađivao u radu partije. Zbog oskudnog materijala o životu i djelu Čopića, za opisivanje događaja koristiti ću se primarno materijalima sa znanstvenog skupa održanog 1976. godine u Senju. Skup se sastojao od dvadeset dva predstavnika koji su priložili referate o životu i djelu Vladimira Čopića.

Čopić je rođen u Senju 8. ožujka 1891. u Senju kao dijete braka između Srbina i Hrvatice, u tom su periodu ako su djeca rođena u mješovitom braku jedno je bilo pokršteno kao katolik, a drugo kao pravoslavac²⁰. Čopić je bio kršten pravoslavno. Pohađao je senjsku gimnaziju gdje je kao dijete slabije imućnih roditelja koristio stipendiju. Već u danima gimnazije je sudjelovao u političkim pokretima. 22. travnja 1903. za vrijeme prikazivanja „Zimskog sunca“ Viktora Cara Emina u svratištu „Nehaj“, priređene su demonstracije protiv Khuena i Mađara koje je bilo popraćeno pjevanjem himne „Lijepa naša domovino“, demonstracija se nastavila i na senjskim ulicama (Antić, 1978). Zanimljivo je kako su već kao učenici gimnazijalci početkom 20. stoljeća, imali u sebi buntovni, revolucionarni duh. U mladim danima su prepoznali nepravedne odnose Hrvatske spram njenog položaja u Austro-Ugarskoj monarhiji. Te su željeli biti dio pokreta koji se stvarao na području Senja. Za vrijeme školovanja Čopić je pripadao omladinskoj pravaškoj organizaciji, odnosno „Savezu organizacija starčevićanske srednjoškolske mladosti“ (Antić, 1978:27). Unutar koje su čitali

¹⁹ Filip Filipović, Nikola Kovačević, Đuro Đaković, Zvonimir Švrgulja, Sima Miljuš, te mnogi drugi.

²⁰ Čopić je imao sedmero braće i sestara od kojih je jednako tako u partijskom radu sudjelovao Milan Čopić.

članke *Novog lista*, *Mlade Hrvatske* te raspravljali o problemima i potencijalnim rješenjima istih.

Nakon završetka gimnazije Čopić upisuje studij prava u Zagrebu. S obzirom da više nije imao stipendiju, živio je skromno, radeći razne poslove, kako bi se mogao uzdržavati. Jedan period je živio skupa sa Milom Budakom, koji je u tom periodu jednako tako bio student prava (Antić, 1978:30). Kasnije je Budak postao zagovornik i jedan od ideologa ustaškog pokreta. Za vrijeme studentskih dana bili su prijatelji, ali su se kasnije zbog ideoloških razlika razdvojili. Kao student Čopić nastavlja i dalje sa svojim političkim tendencijama. Dolaskom u Zagreb postaje članom *Mlade Hrvatske* gdje produžuje djelovanje u redovima Starčevićevih pravaša (Antić, 1978:33). Čopić je općenito bio nadaren za pisanje, a pravni studij samo je oblikovao i usmjerio njegove pothvate, koji će mu kasnije biti od velike važnosti u revolucionarnom radu. Za vrijeme studiranja sve više je sudjelovao u političkim događanjima omladine. S obzirom se je 1912. godine nalazio u Zagrebu svjedočio je pokušaju atentata na tadašnjeg hrvatskog bana Slavka Cuvaja, te je sudjelovao u đlačkom štrajku, nakon kojeg je bio uhapšen (Antić, 1978:36). Razlog atentata je nezadovoljstvo zbog promicanja Austro-Ugarske monarhističke vlasti i tzv. antislavenske politike. Cuvaj je raspustio sabor nakon kojeg su uslijedili broj nemiri diljem zemlje, a promicanje imperijalističke politike na teritorijima Hrvatske, te uvođenje apsolutističke vlade negativno je prihvaćeno od strane naroda. Zbog sve većih i češćih štrajkova, prvenstveno onih vođenih omladinom, dovelo je do zatvaranje svih škola na mjesec dana, obustavljanje Ustava, te obustavljanje slobode štampe, a cenzura je prepuštena u ruke policije (Burica, Ninčević, 2008). Nakon ovih odredbi dolazi do generalnog štrajka, te pokušaja atentata na Cuvaja. Pod utjecajem navedenih političkih događaja Čopić oblikuje svoju revolucionarni duh.

8.1.Odlazak u Rusiju

Početak Prvog svjetskog rata Čopić prekida studij i priključuje se vojsci na austrijsko-ruskom frontu. Pri samom stupanju u vojsku s obzirom na njegovu pozadinu aktivističkog djelovanja i pismenog praćenja istih događaja dodijeljen mu je epitet „politički sumnjivog elementa“ (Antić, 1978:37). Kada je na početku rata boravio u Pragu došao je do zaključka kako Hrvatska nema što očekivati od Austrije, ali niti od rata. Odnosno dolaskom na bojišta shvatio je poziciju u kojoj se Hrvatska nalazi spram ostalih zemalja Austro-Ugarske

monarhije, ali i drugih razvijenijih zemalja. Za vrijeme boravka u Pragu Ćopić dolazi do svojevrsnog sazrijevanja. Shvaća da se za monarhiju ne treba, ali i ne želi boriti, te da je jedina mogućnost slobode i ujedinjenja Hrvatske leži u Rusiji (Antić, 1978:39). Ćopić je oblikovao nova uvjerenja, te se sve više približava revolucionarnom putu. Odbija ratovati za ciljeve monarhije, te sudjelovati na bilo koji način u ratnim bitkama. Što dovodi do toga da ga koncem 1915. na austrijsko-ruskom frontu zarobljuju ruske carske čete, te odvođe u Rusiju (Hrabak, 1978:52). Ovo je Ćopiću i odgovaralo jer se više nije morao boriti za imperij Dualne monarhije. I prije samoga rata bilo je jasno da Habsburška monarhija može teško opstati u uvjetima kojima si je sam kreirala, a još manje nakon završetka rata. Dolaskom u Rusiju smješten je u logor, u kojem su se nalazili pripadnici različitih naroda, pa tako i Jugoslavena. Uvjet da izađe iz logora je da sudjeluje u borbi protiv velikosrpske soldateske, što 1916. godine on i čini, te dobiva čin potporučnika (Hrabak, 1978:56). Više nije gledao na rat iz pozicije hrvatskog pravaša, već je razmišljao iz pozicije jugoslavena. Zanimljivo je što se u Srpskom dobrovoljačkom odredu pojavljuje sa činom kojeg nije imao u austro-ugarskoj vojsci. Što samo dokazuje koliko je Ćopić u relativno kratkom vremenu razvio okvir svojih mogućnosti, što do tada niti jednom Jugoslavenu nije pošlo za rukom. No, kada se od njega zahtijevalo da priseže srpskom kralju Petru I Karađorđeviću, on to odbija, nakon čega je vraćen u logor. Za vrijeme drugog zatočeništva u zatvoreničkom logoru razvija se temelj za usvajanje boljševičkih ideja, odnosno razbijaju se iluzije o nacionalnoj političkoj borbi kao osnovi za stjecanje slobode (Hrabak, 1978:57). U zatočeništvu ostaje za vrijeme Februarske i Oktobarske revolucije, što mu omogućava neposredno praćenje razvoja događaja i ciljeva socijalističke revolucije. Upravo je u logoru formirana Ćopićeva želja da istupi i sudjeluje u borbi proletarijata protiv monopola imperija. Nakon Oktobarske revolucije započinje poriv da bude dio borbe, te s toga sudjeluje u agitaciji boljševičkih ideja, prevodi ruske tekstove i bavi se literaturnim radom (Klopčić, 1978:87). Na taj se način upoznaje sa teorijama marksizma i lenjinizma, jednako kao i motivima boljševizma, prihvaćajući komunističku ideologiju. Zamjenjujući nacionalnu revoluciju sa socijalističkom revolucijom. Sa novo usvojenim znanjem i iskustvom rađa se cilj, a to je država radnika i seljaka, odnosno proletarijata na području jugoslavenskih zemalja, kao jedini način oslobođenja i ujedinjenja jugoslavenskih naroda, pružajući mu suverenitet i klasnu jednakost. Stupa u „Jugoslavensku komunističku emigrantsku partiju“, u svibnju 1918. godine, gdje se kao intelektualac istaknuo u svojim sposobnostima agitiranja i vještinama govora, što mu je omogućilo da dođe do prvih redova jugoslavenskih komunista u Rusiji (Klopčić, 1978:89). Kao dobrovoljni član partije propagirao je revolucionarne socijalističke ideje diljem Rusije, održavao je predavanja o

boljševizmu, ali se jednako tako posvećivao jugoslavenskom pitanju, odnosno nacionalno političkim temama. Zalagao se za ideju formiranja države Jugoslavena što je vidljivo iz predavanja „Revolucija i jugoslavensko pitanje“ (Popović, 1978: 92). Zahvaljujući svojem aktivizmu unutar, ali i izvan partije, krajem 1918. godine Čopić je izabran za novog predsjednika RKP (b). Surađivao je partijom boljševika od kojih su dobivali organizacijska usmjerenja i upute za agitiranje. Cjelokupan rad koji je obavljao u Rusiji želio je preslikati u jugoslavenskim zemljama. Odnosno, možemo ustvrditi da mu je revolucionaran rad u Rusiji omogućio da usavrši svoje agitatorske sposobnosti, ne bi li se na koncu vratio pripremljen za obnašanje dužnosti koju je samoinicijativno prihvatio kao svoj cilj. Prilikom povratka internacionalista koncem 1919. godine u tadašnju Kraljevinu SHS sa ciljem širenja revolucionarnih ideja, Čopić među prvima spremno prihvaća svoj zadatak agitatora koji mu je dodijeljen.

8.2. Povratak u Hrvatsku

Raspad Austro-Ugarske imao je veliki utjecaj na sudbinu jugoslavenskih zarobljenika u Sovjetskoj Rusiji, odnosno nakon raspada Dualne monarhije stvaraju se idealne okolnosti za revolucionarne pothvate. Nakon Prvog svjetskog rata bilo je jasno da monarhija ne može opstati, a pripadnicima jugoslavenskog dijela imperijalne vojske koja se sastojala većinom od radnika i seljaka, bilo je dosta rata i izrabljivanja iz kojeg ne mogu izvući svoju suverenost i autonomnost. Povratak internacionalista iz Rusije bio je poznat vlastima, stoga su se povratnici, kako bi izbjegli neželjena zaustavljanja, prema dobivenim uputama pritajivali i putovali bez propagandnog i sličnog materijala (Milenković, 1978:94). No došavši na teritorij Kraljevine SHS, situacija nije bila onakva kakvu su priželjkivali, bilo je potrebno uložiti puno više truda kako bi ostvarili dobivene zadatke, što je dovelo do odstupanja s plana i programa koji im je dodijeljen. Sastajali su se sa čelnicima grupa socijalističkog pokreta kako bi diskutirali o socijaldemokraciji, boljševicima, te političkoj situaciji u kraljevini, ali i u svijetu. Bilo je potrebno uspostaviti ciljeve i pomno organizirati njihovo provođenje. Za početak bilo je potrebno formirati komunističke partije, ali i ilegalne komunističke organizacije, što je inicijalno bio njihov zadatak po povratku (Milenković, 1978:94). Formiranjem partija omogućava im se potrebno pokrivanje šireg prostora, bez kojeg je njihov zadatak nemoguće ostvariti. Nakon što su osigurali temelje u Zagrebu, Čopić zajedno sa Nikolom Kovačevićem

(jednako tako bitan član internacionalista povratnika iz Rusije) kreće na revolucionaran rad u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju kako bi raširili rad partije (Milenković, 1978:97). Njihov pothvat uspješno je završio, prihvaćene su ideje o pravima radnika, revoluciji i stvaranju socijaldemokratske radničke republike. Značajnu pomoć su imali od velikog broja povratnika iz Rusije koji su otišli svojim domovima, ali su i dalje prenosili komunističke ideje i prepričavali događaje koje su iskusili.

Iako su rezultati dugogodišnjeg rada Ćopića i povratnika bili veoma dobri, za ostvarenje cilja, odnosno socijalističke revolucije i preuzimanje vlasti putem diktature proletarijata, bilo je potrebno još puno toga napraviti. No, naravno kako je bilo i za očekivati susreli su se i sa opozicijom. Nisu svi povratnici, ali i pripadnici jugoslavenskih zemalja dijelili jednaka uvjerenja. Kao što sam već ranije navela, viši oficiri i buržoaski dio emigracije propagirali su nacionalističke ideje određenog naroda. Odnosno širili su ideju stvaranja Velike Srbije, Velike Hrvatske ili Velike Slovenije. Zajedno sa simpatizerima krune opozicija usporava rad revolucionara, donoseći iz Sovjetske Rusije podatke o radu Jugoslavenske komunističke partije, što dovodi krajem siječnja 1919. godine do hapšenja Ćopića, zbog čega ostaje u zatvoru mjesec dana (Milenković, 1978:100). Predvođeni strahom od utjecaja koji je partija postigla u kratkom periodu, te način na koji je proširila svoj utjecaj u javnosti, opozicija hapsi nekoliko predstavnika revolucionara. No, ovi pothvati nisu prošli nezapaženo, te listovi koji su se priklonili komunističkim idealima, kao što je to bila sloboda *Sloboda* pišu o ovim događajima (Milenković, 1978:100). Velik broj jugoslavenskih boljševika u Rusiji tijekom 1918. godine je napustila ideju integriranog jugoslavena, razlog tomu Stefan Gužvica u članku *Jugoslavija ili Balkanska federacija? Dileme jugoslovenskih komunista u doba Oktobarske revolucije* navodi konkurenciju sa desna, odnosno novoformirana opozicija Jugoslavenske revolucionarne federacije (JFR), te kasnije ideja Balkanske federacije. Iako je rad partije usporen opozicijskim istupanjima, ona i dalje nastavlja svoje djelovanje, ali i korištenje ilegalnim organizacijama. Ćopić uz ostale pripadnike i simpatizere partije nastavlja svoj rad. Zaoštrava se politika Kraljevine SHS prema pripadnicima komunističkog pokreta, pogotovo ukoliko postoje dokazi da su djelovali skupa sa boljševicima u Rusiji. Dolazi do formiranja vojnih komiteta, koji se sastoje od radnika i seljaka, odnosno dolazi do stvaranja, tzv. Crvene garde pod suglasnosti i uputstvima (Milenković, 1978:113). S obzirom da je rat nedavno završio, do naoružanja nije bilo teško doći, što je uvelike pridonijelo partiji. Ovime vidimo kako su se počeli pripremati za završne faze prije same revolucije. Bili su spremni za ustanak, čekali su pravi trenutak kako bi započeli revoluciju.

Nakon što je izašao iz zatvora, odlučio se pritajiti, kako bi izbjegao oko policije, stoga je sekundarno djelovao, odnosno iz sjene posredstvom svojih istomišljenika. Više se bavio poslovima ilegalne organizacije, nego javnim partijskim istupanjima. Paralelno s obzirom da je nekad bio student zagrebačkog Sveučilišta, Čopić se uključio u rad studentske socijalističke omladine²¹ (Milenković, 1978:116). Želio je idejno i politički formirati umove socijalističke omladine, te je na taj način osigurao partiji buduće članove i nasljednike socijalističkih ideala. Ovo će biti od iznimnog značaja u kasnijem radu partije. U partijskom radu jednako tako snažno se osjetio odjek stvaranja Mađarske Sovjetske Republike 21. ožujka 1919. godine, što je stvorio nalet ushićenja i samo učvrstilo nakanu da se čim prije ostvari revolucija i na našim područjima.

Nakon toga žurno je organiziran „Kongres partijskog i sindikalnog ujedinjenja revolucionarnog dijela jugoslavenske radničke klase“ u Beogradu od 20. do 23. travnja 1919., na kojem je Vladimir Čopić izabran za tehničkog sekretara (Milenković, 1978:121). Na kongresu su iznesena dosadašnja dostignuća, planovi, ali i daljnji ciljevi, govorilo se revoluciji, te se nestrpljivo iščekivao njen dan. No, bitna stavka koju su revolucionari zapostavili je činjenica da se je Kraljevina SHS jednako tako pripremala kako bi ugušila socijalističku revoluciju, jer im je bilo poznat njihov cilj, jednako tako nisu svi dijelovi zemlje bili jednako dobro oružano opremljeni za pridruživanje ustanku (Milenković, 1978:121). Revolucionari su smatrali kako je buržoazija slaba, te da nije sposobna ugasi njihov ustanak, oni su računali na pomoć proleterske mase, radnika i seljaka, da istupe i podrže ustanak. Ovo je bilo gotovo naivno od revolucionara, njihov zanos spriječio ih je u sagledavanju šire slike, dok je u pozadini kraljevina SHS kovala svoje planove.

Tijekom svog boravka u Beogradu, Čopić biva ponovno uhapšen pod sumnjom da sudjeluje u planiranju socijalističkog revolucionarnog pothvata, te optužbama za boljševički rad u Sovjetskoj Rusiji. Kako bi razumjeli koliko je veliku ulogu Čopić imao u partiji, najbolje nam prikazuje činjenica da je „ministar unutrašnjih poslova, Pribićević, 28. maja telegrafski obavestio poverenika za unutrašnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu o celom slučaju“, na što mu je odgovoreno da „svakako mi se javite što s njim uradite – ali bez sporazuma sa mnom ne odlučite ništa definitivno“ (Milenković, 1978:122). Čopić je zahvaljujući agitacijskim radom u Sovjetskoj Rusiji i u jugoslavenskim zemljama već bio dobro poznat samom političkom vrhu Kraljevine SHS. Poznato je bilo na što je sve spreman

²¹ Što mu nije bilo problem jer je prijatelj Sima Miljuš bio predsjednik Akademске socijalističke omladine u Zagrebu.

zahvaljujući svojoj aktivističkoj i vojnoj pozadini. Njegova uloga boljševika bila je nadaleko poznata. Zanimljivo je kako je njegovim hapšenjem došlo do studentskih prosvjeda i nemira. Oko tisuću studenata izašlo je na ulice Beograda kako bi demonstrirali njihovo nezadovoljstvo (Milenković, 1978:122). Čopić je bio dobro poznat u omladinskim krugovima jer je nerijetko držao predavanja i sudjelovao u oblikovanju. Ovo nam dokazuje koliko je zaista Čopić bio bitna i istaknuta figura u tom periodu. Dok se Čopić nalazio u zatvoru odigrala se ranije opisana afera Diamantstein, koje je dovelo do masovnog hapšenja istaknutih članova partije, koji su završavali u vojnom zatvoru (Očak, 1982). Revolucionari koji su bili na dohvat revolucije, spremni i čekali znak za ustanak, ovim potezom su slomljeni. Hapšenjem članova, nastala je ogromna šteta partiji, te je revolucionarni rad je stagnirao. S obzirom da se Čopić već nalazio u zatvoru njegov ostanak je produžen, te se gradio slučaj protiv svih uhapšenih. Vlasti su odugovlačile cjelokupni proces ispitivanja i odbijale ih pustiti na spodobu. Sukladno navedenom nastajali su masovni prosvjedi da se zarobljenici oslobode, te se tako u Zagrebu u prosvjedu okupilo šest tisuća ljudi, među kojima su se nalazili i omladinci i komunisti (Milenković, 1978:126). Čopić izlazi iz zatvora tek 30. ožujka 1920. godine nakon odsluženih 319 dana, a kasnije te iste godine donesena je „Obzana“ kojom se zabranjuje svaka komunistička aktivnost i zatvaraju njihova središta (Milenković, 1978:129). Zanimljivo je kako je ovaj proglas donesen nakon neočekivanoga uspjeha Komunističke partije Jugoslavije u studenome 1920., na izborima za Ustavotvornu skupštinu²². Partija je uspjela u kratkom vremenu zadobiti veliki broj glasova, što je vjerujem rezultat nepravomoćnog zatvaranja komunista, što je dovelo do njihove popularizacije među narodom, jer su smatrani žrtvama monarhije, gdje su se i sami građani prepoznali. Proglašenje „Obzane“ ponovno je unazadio rad partije, svodeći ih na ilegalne organizacije, a veliki broj komunista nakon ovoga se povukao ili pritajio. Vremena očaja dovode do eksplozivnih pothvata, stoga se formiraju ideje organiziranja atentata. Spasoje Stejić istupio je nesmotrenim pokušajem atentata na prijestolonasljednika Aleksanda Karađorđevića, no atentat nije uspješno izvršen, te Stejić nakon što je uhapšen okrivljuje za organizaciju Čopića, Filipovića i Kovačića (Milenković, 1978:160). Pokušaj atentata predstavlja veliki udarac za rad partije, te se počinju provoditi istrage, a cjelokupnu situaciju pogoršao je još jedan, ovoga puta uspješan, atentat na Milorada Draškovića. Ovi pothvati dovode do zabranjivanja komunističkog rada, stoga je rad partije prisiljen da prijeđe u isključivo ilegalne organizacije. Ponovno uhapšeni Čopić ovaj put biva osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od dvije godine.

²² *Obznana*, Hrvatska enciklopedija, izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44663>

Nakon odslužene dvije godine, Čopić je nastavio svoje komunističko djelovanje, te se njegov revolucionarni duh nije slomio. Uvijek je vjerovao da će taj budući povijesni događaj nastupiti prije ili kasnije, odnosno da je on neizbježan. Nedugo nakon njegovog osnovana je Nezavisna radnička partija (NRPJ) kao legalna organizacija, gdje je Čopić imao veliku ulogu u njezinom aktivizmu i organizacijskom radu, utječući na bolji položaj NRPJ, ali i KPJ (Koprivica-Oštrić, 1978:186). Nastavio je njego aktivistički rad organizirajući, predavanja, konferencije, ali i u uredništvu lista „Borbe“. Sljedećih nekoliko godina zahvaljujući tome, nerijetko je bio hapšen i pušten na slobodu. A na jednom od njegovih suđenja 1925. godine u njegovu obranu stao je i Mile Budak, njegov bivši sustanar, trenutni prijatelj i buduća opozicija. Čopić je ponovno osuđen na izdržavanje kazne no zbog lošeg zdravstvenog stanja prebačen je u bolnicu iz koje uz pomoć partije kasnije bježi u Moskvu²³ (Jović, 1978:207).

8.3. Nakon bijega iz Kraljevine SHS

Ovaj dio njegova života manje je bitan za potreba rada, ali smatram kako ga u svakom slučaju potrebno spomenuti. U Moskvi se upisao u Međunarodnu lenjinsku školu, nakon koje početkom 30.-ih godina odlazi u Čehoslovačku. Kontinuirano nastavljaajući svoj revolucionarni rad u Komunističkoj partiji Čehoslovačkoj²⁴. Ponovno se istaknuo kao bitna figura u komunističkom radu, zbog čega je ne mali broj puta bio pohvaljen. Period do 1935. godine nije imao značajnije događaje sve do proglašenja Vladimira Čopića predstavnikom CK KPJ u Moskvi, čiji je član u isto vrijeme postao i Josip Broz Tito (Lazarević, 1976). Čopić se sve češće u radu partije pojavljuje u suradnji sa Titom²⁵. Promjene vodstva i mijenja organizacijske politike u Čopiću je izazivala nezadovoljstvo. Smatrao je kako se rad partije zbog svoje promjene udaljuje od inicijalnog cilja, što je stvaranje radničke socijalističke države. Dolaskom Milana Gorkića 1936.godine na mjesto generalnog sekretara KPJ, Čopić je isključen iz rukovodstva KPJ (Koprivica-Oštrić, 1979). Što je stvorilo tenzije i sukob između Gorkića i Čopića. Ova činjenica nam je važna za kasniji razvoj događaja. Po saznanju da je započeo građanski rat, odnosno antifašistička borba protiv Francova režima u Španjolskoj,

²³ O ovome događaju pisao je i Očak u knjizi *Krleža - Partija*, tvrdeći kako su ga cijelo vrijeme posjećivali drugovi, a Krleža je imao ključnu ulogu u njegovu bijegu.

²⁴ Za vrijeme rada u Čehoslovačkoj, Vladimir se zaljubljuje u čehinju Sonju, s kojom se kasnije oženio i dobio sina Zorana.

²⁵ Tito i Čopić su se poznavali dugi niz godina, te su bili prijatelji.

Ćopić je već dobio odobrenje i 1937. godine se našao u brigadi „Dimitrov“, gdje je najprije bio komesar, a nakon toga komandant XV internacionalne brigade “Lincoln”. U ratu dobiva čin potpukovnika, što je ujedno i najviši čin jugoslavenskog vojnika u Španjolskom građanskom ratu (Janjatović, 1978). Ćopić je još jednom dokazao da je istaknut komunistički borac, te je potvrdio svoje osobine revolucionara. Španjolski rat označava kratak dio njegova života, ali možemo na njega između ostalog gledati kao jedno od njegovih najvećih postignuća.

8.4. Povratak u Moskvu i njegova smrt

Posljednji period njegova djelovanja, ali i ujedno njegova života odvija se povratkom u Moskvu na jesen 1938. godine na poziv Tita i KPJ (Damjanović, 1978). O ovom završnom periodu njegova života malo se zna. Po dolasku u Moskvu nastavio je sa komunističkim radom i prevođenjem tekstova sa ruskog na srpskohrvatski zajedno sa Titom. Sve do njegova hapšenja dva mjeseca kasnije od strane vojske, koja ga je odvela u notorne Staljinove čistke gdje je i ubijen 19. travnja 1939. godine (Opat, 1978). Jaroslav Opat na znanstvenom skupu 1976. u Senju, cjelokupnu situaciju analizira na temelju dva pisma u tom periodu koja je pisao svojoj supruzi u Češku. U prvom pismu tvrdi kako mu nedostaju ona i sin, te da jedva čeka da ih vidi, te da će se pobrinuti da stignu u Moskvu, dok u drugom pismu pisanom mjesec dana nakon dolaska u Moskvu, iznosi kako će poslati svojoj supruzi novce, te da ode u Kraljevinu Jugoslaviju živjeti kod njegove sestre jer ne zna kako će se sve završiti i što će biti s njim. Naravno, ovo se može interpretirati na mnogo načina, no jednako tako postoji pretpostavka da je Ćopić saznao o svojoj sudbini te je želio osigurati budućnost svojoj obitelji. Sam događaj se može interpretirati na mnogo načina, no jedno je sigurno, a to činjenica da je Ćopić nekome predstavljao prijetnju. A najjednostavniji način da se ne ostavi trag u ono vrijeme su bile zloglasne čistke. Zanimljivo je kako je Ćopićeva smrt došla od istog sistema u koji se on uzdao, vjerujući u njegove ideale i moć radničke snage i borbe. Iznevjerio ga je sustav kojem je posvetio gotovo cijeli svoj život. Tu je veliki utjecaj bila promjena čelnih ljudi KPJ 1936. godine, odnosno, dolazi do sukoba interesa ljudi koji su bili pristalice Gorkića, što je vidljivo na Barcelonskoj konferenciji (Uradin, 1965). O tome govori Stefan Guživca na konferenciji “Jugoslovenski komunizam u međuratnom periodu: Naučni skup povodom 130 godina od rođenja Vladimira Ćopića”, tvrdi kako je došlo do sukoba iz razloga što su se ljudi podijelili

na pristalice Gorkića, odnosno pristalice Josipa Broza Tita i ljudi koji sumnjaju u njegov autoritet, te autoritet novog CK, gdje je Čopić pokušao zadržati neutralno stajalište, kako bi ga predložili za partijsko vodstvo. Što je kasnije dovelo do toga da ga Tito predloži za vodstvo KPJ. Optužili su ga za suradnju sa desno trockističke kontrarevolucionarne organizacije i Stjepanom Cvijićem²⁶ za da bi se kasnije dokazalo njegova nevinost. No, za vrijeme smjene čelnih ljudi, „otpisano“ je veliki broj revolucionara i povratnika iz Oktobarske revolucije, koji su djelovali dvadesetih godina. Iz čega možemo zaključiti da je ova promjena vodstva željela u jednu ruku napraviti korjenitu izmjenu u samom sistemu, odnosno, možda su smatrali kako dosadašnja upravljačka politika nije uspjela ostvariti cilj, te da je stoga potrebno postaviti nove temelje. Ili pak sa druge strane moguća je pretpostavka da je vrh partije već planirao narodnooslobodilački pokret, te da su partijski pijuni napravili ono što se od njih očekivalo, odnosno da je sada vrijeme za preuzimanje vlasti. No, jednako tako možemo razmišljati na način da je Tito vidio konkurenciju u samom Čopiću, koji se u to vrijeme bio vrlo utjecajna ličnost, koja je imala brojne važne poveznice s ključnim ljudima. Nebrojno mnogo je mogućnosti, a dokaznog materijala nedovoljno. Zanimljiva je činjenica kako se referati na znanstvenom skupu u Senju 1976. godine ne bave razlozima i samom događaju njegove smrti, govore o njoj kao „tragediji za sav komunistički narod“, jedino je Opat iznio mogućnost da je Čopić bio upućen u svoju skorbu smrt. Trag koji je Čopić ostavio je neizbrisiv, iako se promjenom vlasti 90-ih godina pokušao obrisati njegov trag, ako i mnogih drugih revolucionara tog perioda.

9. KULTURA SJEĆANJA

Kultura sjećanja i pamćenja povijesnih događaja i ličnosti označava vrlo bitan faktor u povijesti, ali i našoj svakodnevnici. Ona prikazuje na koji način se društvo sjeća povijesnih ličnosti i trenutaka. Prema Paulu Connertonu grupe pojedincima pružaju okvire unutar kojih su njihova sjećanja lokalizirana, te dalje naglašava kako se naša sjećanja moraju prenijeti i održati kroz supostojanje sa tim skupinama, inače nam neće biti korisne (Connertonu, 2004). Odnosno, tvrdi kako je sjećanje pojedinca oblikovano okruženjem unutar kojeg se nalazi. Okruženje je bitna stavka u formiranju mišljenja i iskustva, jednako tako i okvira sjećanja.

²⁶ Sumnjalo se da je Čopić zajedno sa Cvijićem pokušao da sruši Gorkića, što mu nije išlo na ruku.

Kako bi se sjećanje održalo potrebno je zadržati ga, prenošenjem unutar, ali i izvan okruženja pojedinca. Nadalje Connerton ističe kako naše iskustvo sadašnjosti ovisi uvelike o našem poznavanju prošlosti, kako bi koristili znanje, potrebno ga je prakticirati (Connertonu, 2004). Kultura sjećanja vrlo je bitan element u razvoju povijesti, ali i njezinom usvajanju. Međutim često se susrećemo sa rekonstruiranjem povijesnih događaja. Odnosno, povijesni trenutci i ličnosti su unutar određenog povijesnog trenutka izmijenjeni ili izbrisani kako bi odgovarali vladajućim politikama u uspostavljanju stabilnog režima ili uređenje države. Politika je uvijek imala veliku ulogu u formiranju povijesnih činjenica. Ipak „povijest pišu pobjednici“, što nas dovodi do realizacije, da bilo koja povijesna činjenica koja se drži kao legitimna se može uzeti sa rezervacijom. Odnosno, političke institucije iniciraju kreiranje novih povijesnih činjenica, uveličavajući svoj položaj, a umanjujući onaj koji u tom trenutku stoji kao opozicija vladajućoj politici.

Iako društveno sjećanje i povijesna rekonstrukcija imaju snažan odnos u formiranju povijesti, Connerton tvrdi kako emocije i sjećanje mogu uvelike utjecati na način na koji se povijest čita, odnosno da postoji snažna razlika između činjeničnih događaja koji su se zaista dogodili i način na kojih ih se sjeća (Connertonu, 2004). Jedan događaj može biti različito konstruiran unutar sjećanja pojedine osobe. Stoga nekome povijesni događaj može označavati otpor opresiji, drugome poginule u ratu, dok treća osoba vidi masovna ubojstva. Konstrukcija sjećanja ovisi o nacionalnim mitovima, idejama, jednako kao i političkim potrebama. Kako bi se zadržalo sjećanje određenog povijesnog trenutka nerijetko se postavljaju spomenici. No, spomenici sami po sebi nemaju veliku vrijednost. Oni ju zadobivaju kao dio rituala, a ispunjavaju se sjećanjem. Pierre Nora razdvaja sjećanje i povijest, tvrdeći kako su oni suprotstavljeni. Odnosno, tvrdi kako je sjećanje život koji kontinuirano stvaraju žive ljudske skupine, ono je stalno promjenjivo, otvoreno dijalektici amnezije i sjećanja, podložno neprestanim manipulacijama i upotrebama, te nesvjesno svojih iskrivljavanja. Dok je sa druge strane povijest, koja je nepotpuna rekonstrukcija onoga čega više nema, te samim time uvijek je problematična (Nora, 2007). Odnosno sjećanje je živo, aktualno i prisutno u sadašnjici, dok sa druge strane povijest označava reprezentaciju prošlosti. S obzirom da je sjećanje prisutno u sadašnjosti, možemo ga zamisliti kao fluidno, uvijek mijenjajuće.

Reprezentacija prošlosti veliki je faktor u formiranju novih vlada. Odnosno postojeća politika želi se izdignuti od prethodne, formirajući obilježja i komemoracije kako bi formirala legitimnost vlastitog postojanja. Na taj način stvarajući moć i utjecaj upravljanjem državom. Formiranjem države nastaje potreba za formiranjem identiteta, odnosno potreba za nečim

stalnim, nečim što će građanima stvoriti osjećaj trajnosti i orijentacije (Cipek, Milosavljević, 2007). Kultura sjećanja se koristi kao instrument za kreiranje slike zajedničkog nasljeđa, stoga onaj politički poredak koji je u danom trenutku na vlasti, oblikuje i kreira memoriju, ne bi li ostvarili vladavinu nad kolektivom. Sjećanje je stalno mijenjajući konstrukt, podložan poziciji na moći. A „povijest se tumači kako bi se legitimirala određena politička pozicija u sadašnjosti“ (Cipek, Milosavljević, 2007:9). Kontinuirano mijenjanje povijesti, jest kontinuirano mijenjanje društvenih formi, simbola, mitova i rituala. S obzirom da je politika moći ta koja određuje povijest, onda povijest možemo gledati kao oružje politike. A ukoliko posjeduješ moć nad prošlošću, posjeduješ moć nad sadašnjošću. Iz navedenog je vidljivo kako u svakom političkom uređenju vlada opsesija sa prošlošću, odnosno opsesija sa moći. Legitimiranjem svoje moći konstruira se društveni i politički status. Najjednostavniji način za uspostavljanjem moći je izmjenjivanjem obrazovno-edukativnog sadržaja, izvođenjem manifestacija i ritualima, postavljanjem spomenika, te otvaranjem muzeja, ali i manipulacijom medija.

9.1. Sjećanje na Oktobarsku revoluciju i Vladimira Čopića

Revolucija je ostavila golem, neizbrisiv trag sukladno perspektivi historijskog materijalizma. Osim što je sa sobom donijela brojne političke i društvene promjene, utjecala je i izvan granica svoje države. Ulice i trgovi su dobivali imena koja su obilježavala Oktobarski uspjeh, samim time socijalističku vladavinu. Promjenom politike režima, u ovo slučaju formiranjem Republike Hrvatske masovno se mijenjaju nazivi trgova, ulica i institucija. Nakon uspostavljanja nove Republike bude se hrvatski kraljevi i banovi, književnici koji zamjenjuju njihova mjesta. Val preimenovanja započeo je 1990. godine, do kada je Zagreb kao glavni grad Socijalističke Republike Hrvatske, imao Lenjinov trg i Ulicu socijalističke revolucije. Lenjinov trg je kasnije preimenovan u Trg kralja Petra Krešimira IV (Stameniće, 2018). Rekonstrukcija povijesti ponovno je započela. Školski udžbenici prožeti su preoblikovanim povijesnim činjenicama, a bilo kakav akt pisanja ili govorenje o socijalizmu i komunizmu biva osuđen od strane javnosti. Revolucija je stavljena u drugi plan, važan događaj, odnosno tzv. povijesni lom početkom 20. stoljeća sada je bio Prvi svjetski rat. Iako se radi o povijesno bitnom događaju, on je pao u sjenu s početkom Drugog svjetskog rata, točnije sa njegovim obilježavanjem. Prisjećanjem na svjetske ratove, Prvi svjetski rat je

slabije istaknut, naspram Drugog svjetskog rata, koji je teorijski puno šire obuhvaćen. Spomenici koji obilježavaju Prvi svjetski rat, rijetko su viđeni na području današnje Hrvatske. Nakon 1990.-ih brojni spomenici su uništeni, srušeni ili im je rekonstruirano značenje, te konstruirano ono koje bi bilo podobnije trenutnom političkom režimu. Odnosno, ovdje se odvila ono što Tihomir Cipek naziva ideološka dekolonizacija. To je oblik dekolonizacije koji je uslijedio nakon raspada totalitarnih i autoritativnih režima dvadesetog stoljeća, kada su se nekad ujedinjeni narodi ponovno „ujedinjavali sa tradicionalnim, dugoročno uskraćenim sjećanjem koje je bilo uništeno ili kontrolirano od strane diktatorskih režima“ (Cipek, 2007:16). Ideološka dekolonizacija 90-ih godina dovela je do masovnih uništavanja ili rekonstruiranja spomenika, muzeja, ulica, odnosno došlo je do osuđivanja političkih pokreta i događaja prethodnog režima, a umanjivanjem njihove važnosti, konstruirani su temelju za legitimaciju novog režima.

Jednako tako „žrtva“ promjene režima u primjeru kulture sjećanja je svakako Vladimir Čopić. Zbog istaknutog revolucionarnog rada u njegov spomen podignuto je nekoliko spomenika u njegovom rodnom gradu Senju. Prvobitno je na njegovu rodnu kuću u naselju Varoš, stavljena spomen ploča 1961. godine, povodom njegove sedamdesete obljetnice rođenja, na kojoj je pisalo „U ovoj kući rođen je 8. III. 1891., Vladimir Čopić, Član CKKPJ, istaknuti revolucionar dosljedan borac za principe proleterskog internacionalizma. Ovu spomen ploču podiže povodom 70. god. rođenja istaknutog borca za prava čovjeka i 20. god. ustanka naših naroda, narod općine Senj“ (Glavičić, 1979). Ne zna se točno kada je spomen ploča skinuta, jer se radi o privatnoj kući, stoga je ploču najvjerojatnije skinuo član obitelji Čopić. Smatram kako je ploča skinuta 90-ih kada i ostala komunistička obilježja u gradu Senju, kako ne bi uzrokovali nepotrebne sukobe. Jednako tako, s obzirom da se obitelj Čopić preselila, moguće da su novi vlasnici kuće skinuli spomen ploču.

Preostala dva spomenika postavljena su 1976. godine u sklopu znanstvenog skupa *Život i djelo Vladimira Čopića*. Organizacijski dio skupa predstavljali su Milan Butković (predsjednik Skupštine općine Senj), Ivo Kovačić (predsjednik Pripremnog odbora i glavni urednik knjige *Život i djelo Vladimira Čopića*) i Ivica Račan (predsjednik odbora za proslavu 85-godišnjice rođenja V.Č.). Za vrijeme skupa postavljena je bista Čopića na temelju slike snimljene u Španjolskom građanskom ratu, a postavljena je pokraj kaštela Ožegovićianum u Park senjskih revolucionara (Glavičić, 1979). Ispod biste je uklesano „Vladimir Čopić Senjko 1891-1939.“. Na svečanom otkrivanju biste prema zapisu sa znanstvenog skupa prisustvovalo je više tisuća ljudi. Bista je skinuta 90-ih godina uspostavom novog režima, te se trenutno

nalazi u posjedu Gradskog muzeja, gdje sam u razgovoru sa ravnateljicom muzeja prof. Blaženkom Ljubović saznala kako žele napraviti zasebno izložbeno mjesto. Bista se nalazi u dobro očuvanom stanju i trenutno je dio druge izložbene postave.

Treći spomenik u čast Vladimiru Čopiću i njegovu revolucionarnom radu postavljen je na pročelje zgrade „Slavija“ koja se nalazi nasuprot nekadašnje senjske gimnazije. Spomen ploča je obilježje osnivanja Mjesne organizacije SRPJ (k) koju je Čopić osnovao pri povratku iz Rusije u periodu širenja partijskih organizacija. Na spomen ploči je naznačeno: „U ovoj zgradi na inicijativu Vladimira Čopića osnovana je potkraj 1919. godine organizacija Socijalističke radničke partije Jugoslavije komunista u Senju. Zgrada je nazvana Slavija i u njoj su se nalazile radničke društvene prostorije knjižnica i čitaonica. Povodom 85. godišnjice obljetnice rođenja Vladimira Čopića Senjke, Senj 2.X 1976. Odbor za proslavu i društveno – političke organizacije općine Senj“. 80-ih „Slavija“ je postala kafić koji je radio sve do 90-ih, nakon čega je ploča skinuta, kafić zatvoren, te je danas „Slavija“ privatna kuća.

Rekonstruiranjem prošlosti 90-ih godina, gotovo je izbrisan Čopićev trag, zanimljivo je kako je zadržan naziv ulice i naselja Vladimira Čopića, dok su ostala obilježja odstranjena. Iako on predstavlja bitno razdoblje određenog povijesnog perioda, nažalost nije zabilježen u povijesnim udžbenicima, niti u rodnom gradu. Kroz razgovor sa mještanima grada Senja, mali broj je upoznat da činjenicom tko je on uistinu bio (najčešće ga vežu uz naziv već poznate ulice. Stariji dio populacije zna za njega, ali nikad nisu mu pridavali previše važnosti, jer je to stvar prošlog režima. Povijest se lako zaboravlja, a još lakše manipulira. Ukoliko su spomenici još uvijek prisutni imali bi mogućnost učiti od njih, pozitivno, ali i negativno, kako bismo mogli oblikovati budućnost. Zaboravljanjem, odnosno rekonstruiranjem prošlosti riskiramo da ju ponovimo.

9.2.O Čopiću sa prof. Blaženkom Ljubović i Stefanom Gužvicom

Kako bi naglasila važnost Čopićeve uloge u revolucijskom pokretu, ali i povijesti za potrebe ovog rada odlučila sam intervjuirati ravnateljicu Gradskog muzeja Senj prof. Blaženku Ljubović. Koja je za vrijeme Jugoslavije predavala u školi u Bosni i Hercegovini o Vladimiru Čopiću. Jednako kao postaviti nekoliko pitanja Stefanu Gužvici autoru knjige *Prije Tita*, te brojnih članaka o Oktobarskoj revoluciji, komunističkim pokretima i o samom

Ćopiću. Cijeli intervju se može pronaći u prilogu rada. Ono u čemu se Ljubović i Gužvica slažu je svakako Ćopićeva uloga u samoj revolucionarnoj borbi unutar i izvan partije, te da je zahvaljujući svojim pothvatima jedini mogao konkurirati Josipu Brozu. Što ga u istodobno stavlja u privilegiranu, ali i izrazito nesigurnu poziciju onog vremena. Odnosno, postao je osoba koja je u isto vrijeme uzor, ali i prijatnja. Zahvaljujući njegovu vodstvu ostvareni su brojni ciljevi partije. Ćopić je bezuvjetno vjerovao u ideju revolucije kao nužne u stvaranju radničke socijalističke države, ali i neizbježne. Zanimljivo je kako je zapravo pred sam početak revolucionarne borbe, kada je bilo jasno da su se ostvarili uvjeti za uspostavu otpora, on nestao u čistkama. Ovdje bih spomenula rečenicu prof. Ljubović koja glasi „Revolucija jede svoju djecu“, odnosno Ćopić je dijete revolucije koje je ispunilo svoj zadatak, te više nije potreban, u tom trenutku on postaje nepotreban, odnosno, postaje prijatnja. Gužvica smatra kako je Ćopićeva smrt u Velikoj čistki zapravo dio generalnog uništenja starog boljševičkog kadra koji je mogao potencijalno ugroziti Staljina i njegov legitimitet. Iz čega možemo zaključiti da je Ćopić predstavljao potencijalnu opasnost ne samo Titi, već i samom Staljinu, što ga je zasigurno dovelo do sigurne smrti, za koju možemo pretpostaviti da je i sam Ćopić bio svjestan²⁷.

Nažalost, o vremenu pred njegovu smrt nema dovoljno zabilježenih dokumenata, odnosno, većina se uništila kako ne bi ostao pisani trag, u mnogim arhivima poput onoga u Beogradu se pretpostavlja nalaze ti podaci, ali se do njih ne može lako doći, ograničavajući daljnja istraživanja na ovu, ali i slične teme. Na ovaj način se izravno utječe na kulturu sjećanja ograničavajući je na za to predviđene okvire manipulacije i rekonstrukcije, ali i nagađanja. Kako bi se ispravno zabilježilo njegov doprinos prof. Ljubović tvrdi kako sada ne bi trenutak da se postavi ponovno bista, ne iz razloga što bi se za to pobunile vlasti nego smatra kako bi joj mjesto bilo u muzeju. Napomenula je kako muzej želi u budućnosti napraviti izložbeni dio vezan uz njega kako bi ga na pravilan način obilježilo, te mu se na taj način odala počast koju i zaslužuje.

²⁷ Na temelju već spomenutih pisama Ćopića svojoj supruzi Sonji, vidi gore str 39.

10. ZAKLJUČAK

Kroz ovaj rad analizirala sam na koji način su Ruske revolucije utjecale na hrvatsko društvo i kreirale revolucionarnu borbu radničke proleterske klase, te sam dala presjek jednog od najutjecajnijih revolucionara tog vremena Vladimira Čopića. Za ostvarenje revolucije potrebno je stvoriti čvrste temelje. Ruske revolucije su stvorile novi proleterski (radnički) pokret dvadesetog stoljeća. Čvrsti temelje za revoluciju ovise o više faktora te ih nije jednostavno ostvariti kao što smo iz priloženog već vidjeli. Uvjeti za revoluciju se prvenstveno stvaraju iz neravnopravnih klasnih odnosa i vrhunca napetosti uzrokovanog istim. Zahvaljujući dobro organiziranom efikasnom vodstvu stvorena je prva na svijetu Socijalistička radnička republika. Ključan faktor u Ruskim revolucijama koji je omogućio formiranje države radnika je zasigurno bila vojska. Prisjetimo se za vrijeme ustanka vojska je stala na stranu revolucionara što je iznenadilo Nikolaja II., koji je tek tada shvatio ozbiljnost situacije u kojoj se nalazilo Rusko carstvo. Jednako tako, ne smijemo zaboraviti da je velik utjecaj imalo rusko stanovništvo koje se sastojalo od radnika i seljaka, od kojih su većinu činili migranti. Što znači da se nije radilo isključivo o narodu Rusije, nego možemo reći, o proletarijatu svih zemalja. Koji su slijedili preuzete marksističke ideje agitirane od strane boljševika i uspjeli ostvariti cilj revolucionarni cilj. Oktobarska revolucija i stvaranje prve socijalističke radničke države na svijetu ostavila je veliki utjecaj na zemlje diljem Europe, ali i cijelog svijeta, pa tako i Hrvatske. Zahvaćeni revolucionarnom groznicom Jugoslaveni zarobljenici, prihvaćaju komunističke ideje, sudjeluju u radu boljševika, te se spremni i naoružani novim idejama vraćaju u svoje zemlje. Radnički pokreti su se budili unutar teritorija Hrvatske, a povratkom internacionalista iz Rusije samo su se učvrstili. Rodila se ideja stvaranja još jedne socijalističke radničke države. Glavni nositelji revolucije su bili radnici i seljaci koji nezadovoljni kontinuiranim izrabljivanjem od strane buržoazije traže izlaz iz nepovoljne situacije. Hrvatska jednako kao Rusija se sastojala većinskim djelom od nepismenog seljaštva i radnika. Pomoć u revolucionarnoj borbi nastupila je od strane vojnika povratnika iz Prvog svjetskog rata, koji su formirali već dobro poznate zelene kadere. Njihov broj rastao je iz dana u dan, dosežući brojku od dvjesto tisuća, a njihova meta su bili bogataši, veleposjednici (Čulinović, 1953). Po povratku revolucionara nerijetko su se udruživali, te zajedno agitirali boljševičke ideje, stvarajući kratkovječne republike (zauzimajući gradove). Period nakon 1918. Pun je radničkih štrajkova, istupanja, demonstriranja i otpora novo uspostavljenoj državi SHS, te kasnije Kraljevini SHS. Naravno, revolucionarna borba je

našla na opoziciju. Na prostorima jugoslavenskih zemalja, između ostalog, se ponovno javljaju ideje Velike Srbije ili pak Velike Hrvatske, odnosno nacionalističke ideje, koje ometaju rad komunista, ali i obratno.

Revolucionarni duh nije bio jednako prisutan u svim dijelovima Hrvatske, iz tog je razloga bilo teško postići vrhunac koji će se prelomiti ustankom. Revolucija se ne stvara preko noći, primjer nam je Rusija, koja je prvu veću revoluciju imala 1905. godine, koja nije puno toga promijenila, te se je tek dvanaest godina kasnije uspjela izboriti za svoj cilj. No, zbog utjecaja Ruskih revolucija, komunisti postaju nestrpljivi, te žele ubrzati tijek događanja. Što ih na kraju odvlači od primarnog zadatka. Veliki dio komunističkog pokreta činio je Vladimir Čopić – Senjko. Od senjskog gimnazijalca, koji je već u ranim danima prikazao svoj bunt, do jednog od najistaknutijih članova komunističke partije. Zahvaljujući njegovu radu partija je uspjela postignuti velik broj organizacijskih ciljeva. Bio je jedan od najutjecajnijih članova partije, noseći titulu sekretara, ali i predsjednika komunističke partije (Glavičić, 1979). Nije djelovao samo na području jugoslavenskih država, već i Rusije, Češke (Čehoslovačke), Njemačke, te Španjolske. Osim revolucionarnog rada, uspješno je pričao nekoliko jezika, prevodio članke, knjige, te ostale boljševičke materijale za agitaciju, te je silno volio pjevati. Dokazao se kao revolucionar idealist, vjerujući u revolucionarne ideje sve do kraja svoga života.

Veliku ulogu o tome kako se sjećamo i obilježavamo povijesne događaje ima sama kultura sjećanja. Bilo kolektivno ili pojedinačno kultura sjećanja oblikuje našu percepciju povijesti i povijesnih događaja. Društvo učestalo zanemaruje poziciju kulture sjećanja razmatrajući povijesne događaje i činjenice. Bitno je imati na umu da je povijest, kao i sve oko nas konstrukt, samim time, svaka povijesna činjenica za koju vjerujemo da je istinita, može se preispitati. Mijenjanjem političkih režima, rekonstruira se povijest. Onaj tko je jednom bio heroj – kao u primjeru Vladimira Čopića – u novom je režimu prijetnja političkom uređenju. Čopić je zagovarao revolucionarnu ideologiju radničke klase, klase koja nije dio jednog naroda ili nacije, već svih zemalja svijeta. Samim time, promjenom režima koji se temelji na potvrđivanju povijesnog suvereniteta Hrvatske, odnosno buđenjem i kreiranjem nacionalističkih simbola, povijesna figura poput Čopića predstavlja potencijalnu opasnost novo konstruiranoj ideologiji nacionalizma. Što je dovelo do ukidanja svih njegovih obilježja na području grada Senja.

Kultura sjećanja u Hrvatskoj nakon uspostave Republike Hrvatske izrazito se izmijenila. Ruske revolucije, zajedno sa Lenjinom negativno su interpretirane u javnosti, naglašavajući smrt kraljevske obitelji kao tragediju spram uspostave prve radničke države. Odnosno, zahvaljujući kapitalizmu događaj revolucije postaje proizvod konzumerizma, a komunistički revolucionari negativno su konstruirani kao ubojice, ekstremisti i radikali. Edukativno obrazovni materijali fokusiraju se na događaje Drugog svjetskog rata u većoj mjeri nego na događaje Prvog. Bacajući na taj način sjenu na ono što je radnička socijalistička borba ostvarila, ne samo u događajima za vrijeme Prvog svjetskog rata, već i događajima nakon njih koji su neposredno vezani uz Drugi svjetski rat. Zahvaljujući počecima revolucionarne borbe krajem 1910-ih, uspio se razviti revolucionarnu duh, odnosno ideologija, koja je rezultirala uspostavom socijalističke republike jugoslavena - SFRJ. Veliku ulogu u pokretu osnivanja imali su revolucionari, odnosno borci za slobodu koji se nazivaju partizani. Djelovali su na prostoru jugoslavenskih zemalja kao borci antifašisti, koji su se suprotstavili ideologiji nacističke Njemačke i fašističke Italije. 22. lipnja 1941. godine osnovana je prva antifašistička postrojba u Hrvatskoj, ali i u ovom djelu Europe, te se nalazila u Brezovici pored Siska. Pokret se postepeno razvijao diljem Hrvatske, ali i šire. Cjelokupni pokret otpora partizana kasnije poznatiji kao Narodnooslobodilačka borba, djelovao je pod vodstvom komunističke partije na čelu sa Josipom Brozom Titom. Ovaj povijesni period antifašističke borbe iznjedrio je oslobođenje jugoslavenskih zemalja od okupatorskih zemalja.

Zanimljivo je kako je na službenim stranicama Hrvatskog sabora antifašistički ustanak obilježen kao pokret na području Hrvatske pod kontrolom Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), koje je kasnije 1945. preraslo u Narodni sabor Hrvatske. Što je omogućilo „očuvanje povijesnog kontinuiteta hrvatskog državnog suvereniteta“, te je „konstruirana Narodna Republika Hrvatska kao federalna jedinica ondašnje Federativne Narodne Republike Jugoslavije koja je iz Drugog svjetskog rata izašla kao pobjednica na strani savezničkih snaga“²⁸. Odnosno, nakon 90-ih uspostavljanjem Republike Hrvatske istaknuti povijesni događaji poput ovoga, rekonstruirani su kako bi se potvrdio kontinuirani povijesni suverenitet Hrvatske. Odnosno, kako bi se legitimirao novo uspostavljen politički poredak. Naglašava se doprinos jednog naroda spram cjelokupnog pokreta oslobođenja svih jugoslavenskih zemalja. Hrvatska je formirana na temeljima antifašističke borbe i partizanskog otpora.

²⁸ Hrvatski sabor, 22. lipnja – Dan antifašističke borbe (web izvor: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/vazni-datumi/22-lipnja-dan-antifasisticke-borbe>)

Ovo su samo neki od primjera moći kulture sjećanja i političke manipulacije. Događaji koji označavaju komunističke pokrete, odnosno političke režime prethodnike nacionalističkoj Hrvatskoj, predstavljaju opasnost novonastaloj ideologiji, dovodeći je u pitanje. Povijesne činjenice se rekonstruiraju kako bi legitimirale novo uspostavljenu vlast, ali i kako bi se potaknulo identificiranje društva kao dijela uspostavljene vlasti. Kreira se suprotstavljenost režima, ali i zaborav. Iz tog razloga se Hrvatska 90-ih okreće Zapadu kao svjetskoj ekonomskoj velesili, okrećući leđa Rusiji i onom što ju veže uz nju, kako bi se potaknuo zaborav. Gledajući širu sliku, ne radi se samo o izoliranim činjenicama i događajima, već o cjelokupnoj čovjeku znanoj povijesti. Onaj tko je ovladao prošlošću ima moć nad budućnošću. Skidanjem spomenika gubi se i naše sjećanje, ograničavajući na taj način edukativna činjenice koje nam omogućuju da shvatimo o kakvom se režimu i povijesnom trenutku radilo, odnosno ne možemo naučiti iz njega, što neminovno može dovesti do ponavljanja neželjenih događaja. Povijest i sjećanje su višedimenzionalni koncepti koji postoje kako bi se pomoću njih učilo. Cilj je poticati kulturu sjećanja i dijalog kulture pamćenja, kako bi se suočili sa povijesnim činjenicama koje su dio političke manipulacije.

11. LITERATURA

1. Boban, B. (1998) *Demokratski Nacionalizam Stjepana Radića*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb
2. Cipek, T., Milosavljević, O. gl. ur. (2007) *Kultura sjećanja povijesni lomovi i svladavanje prošlosti: 1918.*, Disput: Zagreb
3. Connerton, P. (2004) *Kako se društva sjećaju*, Izdanja Antibarbarus: Zagreb
4. Cravetto, E.(2008) gl.ur. *Povijest*, Sv. 15. Europapress holding: Zagreb
5. Čulinović, F. (1953) *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima*, Zagreb
6. DeFronzo, J. (2007) *Revolutions and Revolutionary movements*, Westview press: Boulder, Colorado
7. Državni arhiv – Istorijski arhiv Kotor i Pomorski muzej Crne Gore Kotor (2018) *Pobuna mornara u Boki kotorskoj 1918-2018*, Izložba arhivskih dokumenata i muzejskih predmeta
8. Engels, F (1947) *Ludwig Feuerbach i kraj klasične njemačke ideologije*, Sadrži Marx, K, *Teze o Feuerbachu*, Kultura: Zagreb
9. Faulkner, N. (2017) *Povijest Oktobarske revolucije*, Fraktura: Zaprešić
10. Goodwin, J. (2001) *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945–1991.*, Cambridge University Press: Cambridge
11. Gramsci, A. (1992) *Selection of the Prison Notebooks*, International publisher: New York
12. Iveković, M. (1970) *Hrvatska lijeva inteligencija 1918-1945.*, Naprijed: Zagreb
13. Koprivica-Oštrić, S. (1979) *Vladimir Ćopić*, Senjski zbornik, vol 7.,no.1.
14. Kovačević, I. gl.ur. (1978) *Život i djelo Vladimira Ćopića: materijali sa znanstvenog skupa održanog 1. i 2. listopada 1976. u Senju*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotra, Riječka tiskara: Rijeka

15. Marx, K., Engels, F. (2010) *Komunistički manifest*, Naklada Pavičić, Zagreb
16. Marx, K., Engels, F. (1976) *Rani radovi*, Naprijed: Zagreb
17. Očak, I. (1982) *Krleža-Partija*, Spektar: Zagreb
18. Očak, I. (1976) *U borbi za ideje Oktobra: jugoslavenski povratnici iz Sovjetske Rusije (1918-1921)*, Stvarnost: Zagreb
19. Rabinowitch, A. (2007) *The Bolsheviks in Power: The first year of Soviet rule in Petrograd*, Indiana University Press: Bloomington
20. Skocpol, T. (1979) *States and Social Revolutions*, Cambridge University Press: Cambridge
21. Ulam, A. B. (1965) *The Bolsheviks*, Collier Book: New York

Web izbori:

1. Anisin, A. (2014) „The Russian Bloody Sunday Massacre of 1905: a discursive account of nonviolent transformation“, *Politics, Groups, and Identities*, Volume 2 643-660., raspoloživo na: https://www.researchgate.net/publication/285551322_The_Russian_Bloody_Sunday_Massacre_of_1905_a_discursive_account_of_nonviolent_transformation, [Datum pristupa 31. kolovoza, 2021.]
2. Bugarin V. (2009) „Nacionalizam u 19. stoljeću“, *Rostra*, 2.(2.):82-87. , raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/169710>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
3. Burica, N., i Ninčević, M. (2008) „Pobuna omladine 1911.-1914.“, *Rostra*, 1.(1.), str. 68-78. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/169461>, [Datum pristupa 02. rujna, 2021.]
4. Caratan, B. (2018) „Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija“: Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, *Politička misao : časopis za politologiju*, Vol. 55 No. 3, raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/206606>, [Datum pristupa: 30. kolovoza, 2021.]

5. Chatterjee, C. (2019) „Introduction: The Global Impact of 1917.“, raspoloživo na : https://www.researchgate.net/publication/337547927_Introduction_The_Global_Impact_of_1917, [Datum pristupa 31. kolovoza, 2021.]
6. Cifrić, I. (1982) „Komparativni pristup proučavanju seljaštva u socijalističkoj revoluciji, Ivan Cifrić“, *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, No. 75-76, raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/119608>, [Datum pristupa: 30. kolovoza, 2021.]
7. Đukić, F., Pavelić, M., i Šaur, S. (2015) „Hrvatska u Prvom svjetskom ratu - Bojišta, stradanja, društvo“, *Essehist*, 7(7), str. 81-86. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/158116> [Datum pristupa 31. kolovoza, 2021.]
8. Encyclopedia, *Sovnarkom*, raspoloživo na: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sovnarkom>, [Datum pristupa 31. kolovoza, 2021.]
9. Hrvatska enciklopedija, *Dražković Milorad*, raspoloživo na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16197>, [Datum pristupa 03. rujna, 2021.]
10. Hrvatska enciklopedija, *Duma*, raspoloživo na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16567> [Datum pristupa 31. kolovoza, 2021.]
11. Hrvatska enciklopedija, *Obznana*, raspoloživo na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44663>, [Datum pristupa 03. rujna, 2021.]
12. Hrvatski sabor, *22. lipnja – Dan antifašističke borbe*, raspoloživo na: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/vazni-datumi/22-lipnja-dan-antifasisticke-borbe> [Datum pristupa 15. rujna 2021.]
13. Glavičić, A. (1979). „Spomenici radničkog pokreta i revolucije Senja i okolice (III. dio)“, *Senjski zbornik*, 7(1), str. 275-286. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/128313>, [Datum pristupa 04. rujna, 2021.]

14. Gužvica, S. (2021) „Jugoslavija ili Balkanska federacija? Dileme jugoslavenskih komunista u doba Oktobarske revolucije“, *Tragovi*, 4(1), str. 102-133. raspoloživo na: <https://doi.org/10.52328/t.4.1.3>, [Datum pristupa 03. rujna, 2021.]
15. Klepač Pogrmilović, B. (2012) 'Rasprava o nacionalizmu: filozofski pogledi na nacionalizam – sukobi 19. i 20. stoljeća', *Diskrepancija*, 11(16/17), str. 7-19. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/77470>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
16. YouTube (2021) *Konferencija “Jugoslovenski komunizam u međuratnom periodu: Naučni skup povodom 130 godina od rođenja Vladimira Čopića”*, raspoloživo na: <https://www.youtube.com/watch?v=c3NTS4ldnco>, [Datum pristupa 04. rujna, 2021.]
17. Koprivica-Oštrić, S. (1993) „Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918. Godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 25(1), str. 45-71. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/209969>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
18. Koprivica-Oštrić, S. (1974) „Lenjinova teorija partije i organizaciono pitanje KPJ“, *Časopis za suvremenu povijest*, 6(3), str. 15-24. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/219367>, [Datum pristupa 30. kolovoza, 2021.]
19. Koprivica-Oštrić S. (1988) „Marxova i Engelsova teorija revolucije kao teorijska pretpostavka organizacionog pitanja“, *Časopis za suvremenu povijest*, 20(1-2):1-13 raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/216066>, [Datum pristupa 30. kolovoza, 2021.]
20. Koprivica-Oštrić, S. (1973) „Prikaz komunističkog pokreta u 'Istoriji Jugoslavije““, *Časopis za suvremenu povijest*, 5(2), str. 49-55., raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/219255> [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
21. Leksikografski Zavod Miroslav Krleža, *Afera Diamantstein*, raspoloživo na: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1216> [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
22. Lovrenčić, R. (1971) „Prva ruska revolucija i građanska javnost u Hrvatskoj“, *Radovi*, 1(1), str. 7-153. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/49060>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]

23. Luetić, T. (2012) „Joško Pavković, Ruska dualistička monarhija: državno-pravna i politička povijest posljednjeg desetljeća Ruskog carstva, Društvo za socijalnu podršku, Zagreb 2012., 134 str.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30(-), str. 451-453, raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/95124> [Datum pristupa: 31.kolovoza, 2021.]
24. Luxemburg, R. (1940) *The Russian Revolution*, Marxists, raspoloživo na: <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/index.htm>, [Datum pristupa: 31.kolovoza, 2021.]
25. Markus, T. (2010) „Nacionalizam i seljačka modernost: modernizacijske ideje Stjepana Radića“, *Časopis za suvremenu povijest*, 42(2), str. 447-464., raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/63651> [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
26. Martan, Ž. (2016) „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava“, *Povijest u nastavi*, XIV.(27 (1)), str. 1-30. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/177091>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
27. Marxists, *Declaration of the Rights of the People of Russia*, raspoloživo na: <https://www.marxists.org/history/ussr/government/1917/11/02.htm>, [Datum pristupa 10.svibnja, 2021.]
28. Nora, P. (2007) „Između sjećanja i povijesti“, *Diskrepancija*, 8(12), str. 135-165. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/9911>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
29. Petrić, H. (2015) „O braći Radić i počecima Hrvatske pučke seljačke stranke“, Matica Hrvatska, Zagreb, Academia.edu, raspoloživo na: https://www.academia.edu/26605556/O_bra%C4%87i_Radi%C4%87_i_po%C4%8Decima_Hrvatske_pu%C4%8Dke_selja%C4%8Dke_stranke_About_Radi%C4%87_brothers_and_the_beginnings_of_the_Croatian_Peoples_Peasant_Party [Datum pristupa 10.svibnja, 2021.]
30. Schaff, A. (1973) „Marxist Theory on Revolution and Violence“, *Journal of the History of Ideas*, vol. 34, no. 2, pp. 263–270., raspoloživo na: www.jstor.org/stable/2708729, [Datum pristupa 30. kolovoza, 2021.]
31. Stamenić, B (2018) „Sjećanja na Prvi svjetski rat i Oktobarsku revoluciju 1917. godine u bivšoj Jugoslaviji“, *Heinrich Boll Stiftung*, raspoloživo na:

<https://ba.boell.org/bs/2018/07/18/sjecanja-na-prvi-svjetski-rat-i-oktobarsku-revoluciju-1917-godine-u-bivsoj-jugoslaviji>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]

32. Tiruneh, G. (2014) „Social Revolutions: Their Causes, Patterns, and Phases“, *SAGE Open*, Vol. 4, (3), raspoloživo na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244014548845>, [Datum pristupa 01. rujna, 2021.]
33. Uradin, M. (1965) „PRILOG ZA BIOGRAFIJU VLADIMIRA ČOPIĆA (U povodu 25-godišnjice smrti. 1939—1964)“, *Senjski zbornik*, 1(1), str. 137-151. raspoloživo na: <https://hrcak.srce.hr/246231>, [Datum pristupa 04. rujna, 2021.]

12. PRILOZI

Prilog 1: Intervju s prof. Blaženokm Ljubović i Stjepanom Gužvicom

Za što smatrate da je bio najveći Čopićev doprinos Komunističkoj partiji?

Prof. Ljubović: Smatram kako je najveće dostignuće njegova rada svakako rad u komunističkoj partiji nakon povratka u Hrvatsku, gdje se istaknuo kao dostojan vođa radničkog pokreta, jednako kao i Španjolski građanski rat, odnosno ustanak protiv Frankove diktature. Uz Josipa Broza bio u vrhu značajnih ličnosti toga vremena, ali revolucija jede svoju djecu.

Gužvica: Što se tiče Čopića, meni je uvek malo teško da istaknem samo jedan njegov doprinos, pa obično navodim više: da je bio predsednik Jugoslovenske komunističke grupe pri Boljševičkoj partiji, da je bio tehnički sekretar partije nakon Vukovarskog kongresa, poslanik na Ustavotvornoj skupštini, član privremenog partijskog rukovodstva od 1933. do 1936. godine, i komandant 15. internacionalne brigade. Ne znam šta bih od toga konkretno posebno izdvojio, ali ubedljivo najveći uticaj na politiku jugoslovenskih komunista on ima u periodima od 1918. do 1921. (kada gura učlanjivanje partije u Treću internacionalu), i od 1933. do 1936, kada je deo nezvaničnog trijumvirata na vrhu partije, zajedno sa Gorkićem i Parovićem. Najzanimljivija stvar je što nije bio teoretičar - nisam našao praktično ni jedno njegovo teorijsko delo, iako su uglavnom svi na vrhu partije uvek i stalno nešto piskarali (bez obzira da li su imali vrhunsko obrazovanje, kao Gorkić i Filip Filipović, ili su bili autodidakte, kao Parović ili Ivan Krndelj recimo).

Postoji li mogućnost da je Tito likvidirao Čopića kao konkurenciju?

Prof. Ljubović: Naravno, to je lako moguća vjerojatnost. S obzirom da je se on nalazio u samom vrhu zahvaljujući svojim dokazivanjima u Španjolskoj. 1936.-1937. godine su bile smjene u partiji te je rukovođenje nastavljano onim ljudima koji su bili podobni za daljnji razvoj politike. Moguće je da je Partija odlučila kako Čopić više ne odgovara njihovim ciljevima. Slična situacija se odvila sa Trockim, njegova politika više nije odgovarala Staljinu, te je stradao od njegove ruke. Kod ljudi kao što su Staljin i Tito nitko nikada nije bio siguran, niti oni koji se nalaze najbliže njemu. To su ličnosti koje nisu nikome vjerovala, Staljin je poznat po tome što je imao puno dvojnika, stoga naravno da neće dopustiti nikakav propust. Ili u primjeru Aleksandra Makedonskog jednostavnije je presjeći čvor, nego ga razrješavati. S

obzirom da je Čopić završio u čistkama o samom događaju, odnosno žrtvama se vrlo malo zna. Može biti da ga je Tito pozvao samo kako bi ga likvidirao, ne ostavljajući traga koji ga može sa tim povezati. Niti danas ne možemo doći do arhiva ranije povijesti, pa se obraćamo arhivima kao što su u Beču, Budimpešti, ali i Beogradu. Tko zna što bi sve pronašli u njihovim zapisima kada bi se oni otvorili. Najsigurniji protivnik je mrtav protivnik, onaj koji je izbrisan, iza kojeg ne ostaje nikakav trag. Ali ne postoji savršeni zločin, tako da smatram kako se uvijek negdje može nešto pronaći. Uvijek postoji neki svjedok. No, s obzirom na posljedice i kasnije cenzure koje su proizašle ljudi su se bojali govoriti. U interesu je bilo da se formira jedna čvrsta država kao što je Jugoslavija. Čopić je u svemu tome zapravo bio naivan, bio je idealist i samim time žrtva istog onog režima kojemu je toliko slijepo vjerovao. Možemo ga povezati i sa Radićem koji je iako je bio svjestan da njegov odlazak u Beograd nije siguran i dalje je otišao boreći se za svoje ideale.

Gužvica: Njegova smrt u Velikoj čistki deo je generalnog uništenja starog boljševičkog kadra koji je mogao potencijalno ugroziti Staljina i njegov legitimitet. Konkretno, on je definitivno pao zbog hapšenja unutar KPJ, i mislim da ga je najverovatnije potkazao neko (ili, još verovatnije, nekolicina) uhapšenih vodećih Jugoslovena, možda čak i neki od onih sa kojima je streljan u aprilu 1939. godine. Svi izvori ukazuju da je imao jako dobar i prislan odnos sa Titom, iako je Čopić bio valjda jedina ličnost u budućem rukovodstvu koja je na osnovu svoje reputacije mogla nadmašiti Tita.

Spomenuli ste druge arhive, Beograd ima puno više materijala od hrvatskih gradova, što se tiče same revolucionarne borbe, a i kasnije.

Prof. Ljubović: Da, s obzirom na to da je Beograd bio glavno sjedište Jugoslavije, tu je veliku utjecaj imala tadašnja politika, odnosno bila je na snazi centralizacija, te da bi se došlo do nekih zapisa potrebno je zaista biti uporan. Sve se odnosilo u glavni arhiv. No, tu nerijetko dolazi do falsifikata dokumenata. Čopić je u onom režimu nešto značio, kao i mnogi drugi, sada promjenom režima odstranjen je svoje važnosti, te se ne spominje više. Ja sam povjesničarka i povijest je povijest, nju ne možemo izbrisati. Nažalost, ona se rekonstruira i to isto tako ne možemo promijeniti.

Smatrate li da su Ruske revolucije izravno utjecale na narodnooslobodilački pokret?

Prof. Ljubović: Na području Jugoslavije bilo je puno nesvrstanih, koji su većinom bili seljaci, te ih većina nije bila pismena. Oni su htjeli realizaciju njihovih prava, za koju je bila potrebna

promjena politike, kako bi se stvorio suverenitet koja je bila ravnopravna radničko-seljačka. Vođeni Partijom imali su mogućnost to ostvariti.

U odnosu na kulturu sjećanja, kako gledate na masovno uništavanje spomenika, događaja i sličnih obilježja?

Prof. Ljubović: Prvenstveno smatram to uvredom prema svima onima koji su bili dio toga, ljudima koji su svojim životima platili. Evo uzmimo primjer Golog otoka, što je sve tamo napravljeno, te na koji način je proizvodnja funkcionirala i u kojim uvjetima. Od kojeg su kamena rađeni ukrasi na pročeljima zgrade, da bi se na kraju sve to uništilo. Umjesto da nam ono ostane kao prikaz režima, ljudske žrtve i sposobnosti, iz koje možemo naučiti puno toga. Povijest se ponavlja, a ako nemamo primjere što je sve ona u mogućnosti napraviti, ne možemo naučiti iz njih, što dovodi do ponavljanja tijekom događaja. Moramo učiti iz toga i izvući ono najbolje. Spomenici su memorija prošlosti.

Smatrate li da bi bilo dobro postaviti ponovno Čopićevu bistu?

Prof. Ljubović: Ona je skinuta 90-ih, a trenutno se nalazi tu u muzeju. Smatram da je ne bi trebalo sada postavljati, jer bi uzrokovalo brojne prigovore. Ona je u muzeju i biti će prikaz njegove povijesti. Ne mislim da bi problem bio politički iz razloga što Čopiću pridonosi činjenica da nije bio u narodnooslobodilačkom pokretu, pa mu se ne mogu prišiti brojna događanja tog perioda. Ali je opet bio komunist. Da je bista ostala od kada je bila postavljena to bi bilo u redu, ali smatram da sada više nije vrijeme da se ona postavi.

Prilog 2.1.:

Vladimir Čopić u Španjolskom građanskom ratu 1937. Godine
(<https://kulturasjecanjasgr.wordpress.com/ostalo/>)

Prilog 2.2.:

Spomen ploča na Čopićevoj rodnoj kući u Senju, naselje Varoš, Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.3.:

Fotografija Ćopićeve rodne kuće u Senju, naselju Varoš, snimljeno 16. siječnja 2020. godine

Prilog 2.4.:

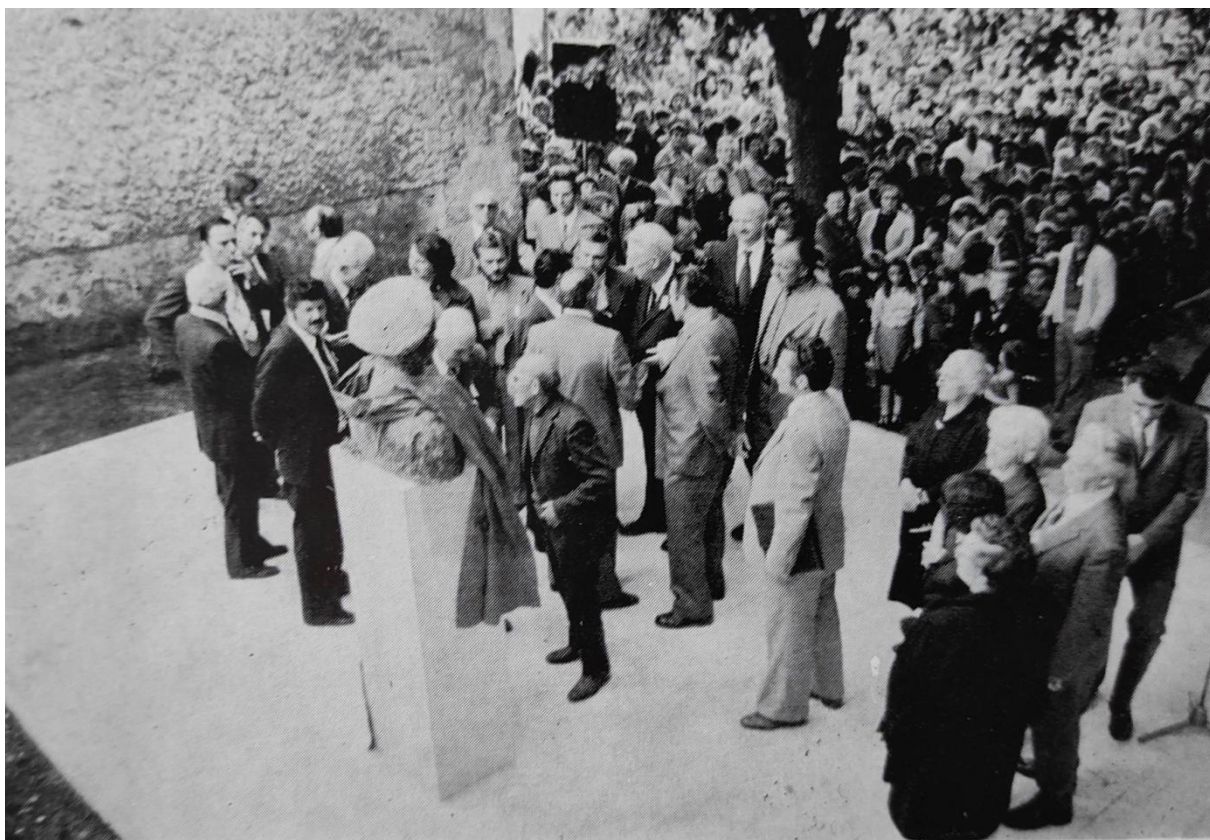
Izgled spomen ploče na Čopićevoj rodnoj kući u Senju, Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.5.:

Svečano otkrivanje biste Vladimira Čopića u Senju, na Velikoj Placi 1976. godine, Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.6.:

Svečano otkrivanje biste Vladimira Ćopića u Senju, na Velikoj Placi 1976. godine, Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.7.:

Svečano otkivanje biste Vladimira Čopića u Senju, na Velikoj Placi 1976. godine, Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.8.:

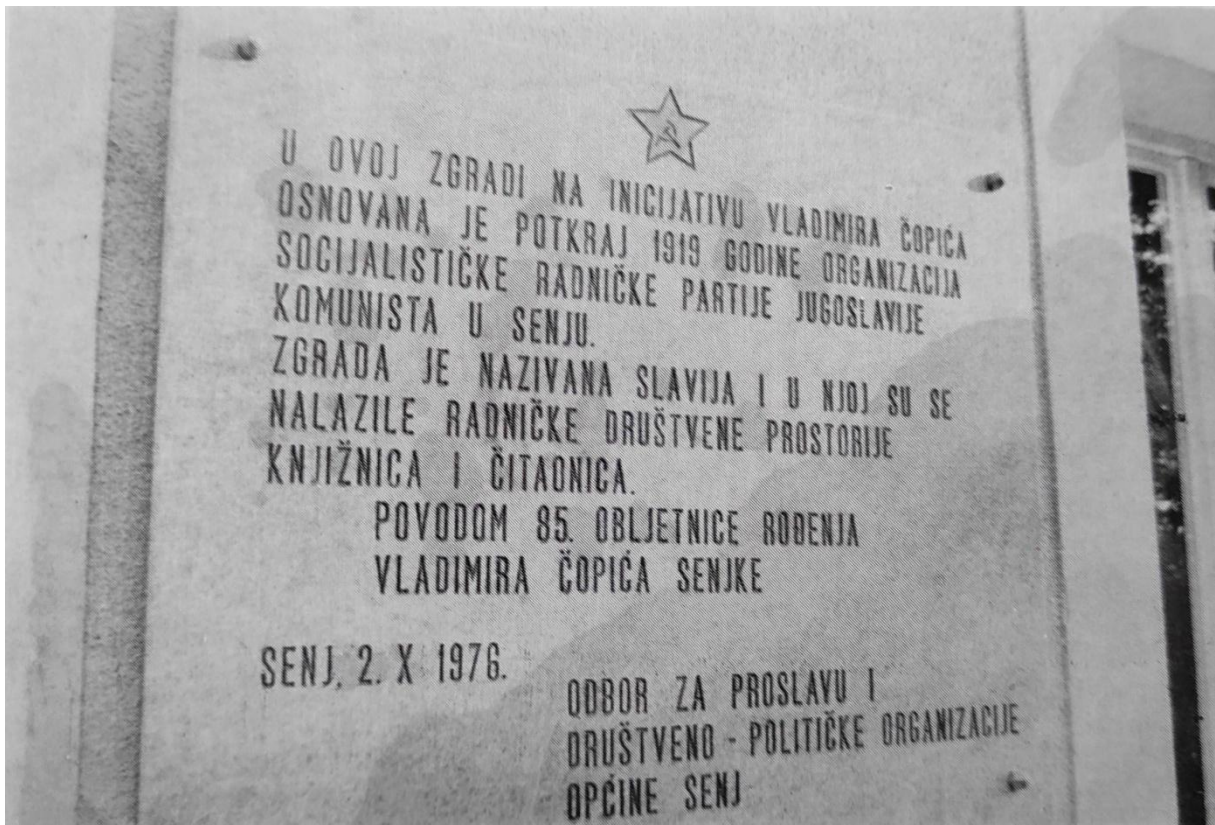
Fotografija gdje je nekad bila postavljena bista Vladimira Ćopića u Senju, snimljeno 10. travnja 2019. godine

Prilog 2.9.:

Spomen ploča postavljena na zgradi „Slavija“ 1976. godine u Senju, na mjestu gdje je Ćopić osnovao Mjesnu organizaciju SRPJ (k), Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.10.:

Spomen ploča postavljena na zgradi „Slavija“ 1976. godine u Senju, na mjestu gdje je Čopić osnovao Mjesnu organizaciju SRPJ (k), Arhiv Gradskog muzeja Senj

Prilog 2.11.:

Fotografija zgrade „Slavija“ gdje je postavljena spomen ploča, snimljeno 4. rujna 2021. godine